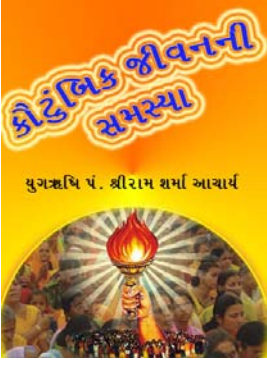

ॐ ભૂર્ભુવ: સ્વ: તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો ન: પ્રચોદયાત્ ॥

ગાયત્રી મંત્ર ધરતી પરનું કલ્પવૃક્ષ છે.

ગાયત્રી જ પૃથ્વીલોકની કામધેનુ છે.

ગાયત્રીની આધ્યાત્મિક જ્ઞાનગંગામાં સ્નાન કરીને મનુષ્ય બધા પ્રકારનાં પાપ-તાપથી છુટકારો મેળવી શકે છે.

[Click Here](#)

૧	જેવો પિતા તેવો પરિવાર :-	૧૫	આપણા ઉત્સવો અને તહેવારો
૨	સંયુક્ત રહેવું કે અલગ થઈ જવું ?	૧૬	મૂર્ખતાપૂર્ણ ટેવો : સ્વાર્થમય દૃષ્ટિકોણ
૩	સંયુક્ત કુટુંબના અસંખ્ય લાભ :	૧૭	કૌટુંબિક કલહનું નિવારણ :
૪	સંયુક્ત કુટુંબના આર્થિક લાભ :	૧૮	નંદાદ ભાભીના ઝઘડા :
૫	સંયુક્ત કુટુંબના માનસિક દૃષ્ટિએ લાભ	૧૯	વૃદ્ધોનું ચીડિયાપણું અને કુટુંબની અન્ય વ્યકિતઓ :
૬	સંયુક્ત કુટુંબના સામાજિક દૃષ્ટિકોણથી લાભ	૨૦	સ્વસ્થ દ્રષ્ટિકોણ
૭	સંયુક્ત કુટુંબના ધાર્મિક દૃષ્ટિએ લાભ :	૨૧	કુટુંબના યુવાનો અને તેમની સમસ્યાઓ
૮	આપણા પરસ્પર કૌટુંબિક સંબંધો :	૨૨	કુસંગનો ભયંકર કુપ્રભાવ :-
૯	પુત્ર પિતા પાસેથી શું શું શીખે છે ?	૨૩	સુખી અને શાંતિમય ગૃહસ્થજીવન
૧૦	માતાનો પ્રભાવ	૨૪	કુટુંબ એક પાઠશાળા
૧૧	ભાઈ ભાઈનો વ્યવહાર	૨૫	સ-રસતાનો અદ્ભુત પ્રભાવ
૧૨	સંતાનો સાથે આપણો વ્યવહાર	૨૬	અમને અધિકાર આપો - એક દૂષિત ભાવના
૧૩	મિત્રતાની આવશ્યકતા અને તેનો નિર્વાહ	૨૭	સ્વાધ્યાયની આવશ્યકતા :
૧૪	જીવનનાં આવશ્યક કાર્યો :		

૧. જેવો પિતા તેવો પરિવાર :-

મનોવૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણથી પિતાનું મહત્વ ઘણું વધારે છે. પ્રત્યેક પરિવાર અનુકરણનો દાસ છે. એટલે પિતાની રહેણીકરણી, વિચારો અને આદતો અનુસાર બાળકની આદતોનું નિર્માણ થાય છે, જેથી માતા અને પિતા દરેક રીતે આદર્શ રહે. પોતાના જીવનનો કોઈ પણ દોષપૂર્ણ પક્ષ પરિવારની સામે ન લાવે. આદર્શ પિતાનું કુટુંબ જ સુખી સમૃદ્ધ અને પ્રગતિશીલ બની શકે છે.

ઘરનું વાતાવરણ બનાવનાર બીજાં પણ તત્વો છે. પહેલાં ઘરની દીવાલો પર લટકાવેલા ફોટાઓને જ લો. જો આ ચિત્રો અશ્લીલ, કામોત્તેજક, હલકાં-શૃંગારપૂર્ણ જીવન કે સિનેમાની અભિનેત્રીઓને લગતાં હશે, તો પરોક્ષ રીતે ઘરનું વાતાવરણ ગંદું થતું રહેશે. એનો પ્રભાવ મોટાં થતાં બાળકોના ચરિત્રમાં પ્રગટ થઈ જશે. એ જ રીતે જે કુટુંબમાં ગંદી બીભત્સ ગાળો બોલવાના, બાળકો કે નોકરોને મારવા-ફટવાનો, દુઃખી કરવાનો રિવાજ હશે, તેમનાં બાળકો દુષ્ટ અને કુર સ્વભાવનાં થતાં જશે. પોષાકનો ભપકો, અધિક શૃંગાર, પાઉડર, સેન્ટ, અત્તર, સુગંધીદાર તેલ લગાવીને સજ્જ થઈ નીકળનારા પરિવારોનાં બાળકો ઉદ્દંડ અને કામુક પ્રકૃતિનાં બનશે. જેવું ઘરનું વાતાવરણ હશે એવા જ સંસ્કાર બાળકોમાં આવશે.

પિતાએ પોતાની મહાન જવાબદારી સમજવી જોઈએ અને સ્વાધ્યાય, મનન, ચિંતન અને સેવાભાવનાનાં બીજ કુટુંબના સભ્યોમાં પણ વાવવાં જોઈએ. પિતા જ પ્રથમ શિક્ષક અને માર્ગદર્શક છે. તેણે ઉત્સાહી, મિલનસાર, ભાવુક, પરોપકારી, ખૂબ પરિશ્રમી, અડગ વિશ્વાસી, વ્યવહારકુશળ સાચા સમાલોચક અને વિનોદી હોવું જોઈએ. જેવી સંલગ્નતાથી સાચા સમાલોચક અને વિનોદી હોવું જોઈએ. જેવી સંલગ્નતાથી તે પવિત્ર જીવન વ્યતિત કરશે તેવી જ પરોપકારિતા પિતૃભક્તિ અને મૃદુતાથી તેનું કુટુંબ તેના પગલે પગલે ચાલશે.

[Top](#)

૨. સંયુક્ત રહેવું કે અલગ થઈ જવું ?

સહયોગની ભાવના મનુષ્યજાતિની પ્રગતિનું મૂળ કારણ છે. આપણી એકતા, શક્તિ, સામાજિકતા, મૈત્રી ભાવના તથા સહયોગ પરાયણતા જ આપણી આધુનિક સભ્યતાનો મૂળ મંત્ર છે. સંસ્કૃતિની શરૂઆતમાં મનુષ્યોને એકબીજાને સહયોગ આપ્યો, પોતાની સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શક્તિઓને એકબીજા સાથે મેળવી. આ સંગઠનથી એમને એવી શક્તિ અને સુવિધાઓ પ્રાપ્ત થયાં જેના કારણે અનેક હિંસક પશુઓ પર મનુષ્યનું આધિપત્ય સ્થપાઈ ગયું. બીજાં પ્રાણીઓ જે સાધારણ રીતે શારીરિક દ્રષ્ટિએ મનુષ્ય કરતાં કંઈક વધુ સક્ષમ હતાં તેમ છતાં આ મૈત્રીભાવના તથા સામૂહિક યોગ્યતાના અભાવે તેઓ જ્યાં ના ત્યાં જ અવિકસિત પડી રહ્યાં. એમની શક્તિઓ, ભિન્ન, વિભાજિત અને અસંગઠિત રહી. સંઘશક્તિનો ઉદ્ભવ તેમનામાં થઈ શક્યો નહીં.

આ જ વાત કુટુંબના સંબંધમાં પણ છે. તેવાં જ કુટુંબ પ્રગતિ કરી શકે છે કે જેનામાં પરસ્પર સહયોગ, સંગઠન, એકતા તથા પારસ્પરિક સદ્ભાવ રહે છે. મોટા શેઠ, શાહુકારો કે સંસ્થાઓનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાશે કે તેમની પ્રગતિના મૂળમાં તેમનું સંગઠન જ છે. વિદ્યુત, અગ્નિ, ગેસ તથા વરાળની જેમ જનશક્તિ પણ એક થઈને અનેકગણી અભિવૃદ્ધિ કરી શકે છે.

વ્યક્તિવાદના સ્થાને સમૂહવાદની પ્રતિષ્ઠા કરવાની જરૂરિયાત સંસાર બનાવી રહ્યા છે. અરે, એટલે સુધી કે ખરાબ વ્યક્તિઓ પણ ખરાબ કામો માટે ધનિષ્ઠ સંઘો બનાવીને અનિચ્છનીય સાહસિક કાર્યો કરી રહ્યા છે.

[Top](#)

3. સંયુક્ત કુટુંબના અસંખ્ય લાભ :

છૂટાંછવાયાં નાના પ્રયત્નો કરવામાં શક્તિઓનો અપવ્યય વધુ અને કાર્ય ઓછું થાય છે. એકલો માણસ થોડીવાર પછી અટકી જાય છે, પરંતુ સામુહિક અને સંગઠિત સહયોગથી એવી અનેક ચેતનાઓ અને સુવિધાઓની ઉત્પત્તિ થાય છે કે જેમનાં દ્વારા મોટાં મોટાં મુશ્કેલ કાર્યો સહજમાં થઈ જાય છે. સંયુક્ત ખેતરો, સંયુક્ત રસોડાં, સંયુક્ત કુટુંબની પ્રવૃત્તિથી માનવપ્રાણીના સુખ, શાંતિ અને સફળતાઓમાં આશ્ચર્યજનક રીતે અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

આર્થિક દ્રષ્ટિથી વિચારીએ તો સંયુક્ત કુટુંબથી ધનનો ઓછો ખર્ચ થાય છે તથા સમૃદ્ધિમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે. અલગ અલગ રહેવાથી જુદા જુદા ચૂલા તથા દીવા બળે છે, ભોજન, નિવાસ તથા શિક્ષણ વગેરે માટે દરેક નાનાં કુટુંબોને જુદો જુદો ખર્ચ કરવો પડે છે. આજકાલ મકાનની સમસ્યા ખૂબ વિકટ છે. ચાર ભાઈઓ જો પરસ્પર સ્નેહનો વિકાસ કરી સંયુક્ત રીતે રહે તો ચાર મકાનના બદલે એકથી જ કામ ચાલી જશે, ચાર મકાન, ચાર ગણું ફર્નિચર, સજાવટનો સામાન વગેરેની જરૂરિયાત રહે નહીં. અતિથિઓ માટે વધારાના પલંગ, પથારી આ બધું જુદું જુદું રાખવાની પછી શી જરૂર ? ઘરના સામાન્ય નોકરો જેવા કે રસોઈયા, ચોકીદાર, દૂધ દોહનારાઓનો ખર્ચ પણ એક જ સ્થાનેથી કરી શકાશે અને ચારેય ભાઈઓને રાહત પણ થશે.

ચારે ભાઈઓના એક સાથે સંયુક્તરીતે રહેવાથી જો માથાદીઠ પાંચસો રૂપિયા ખર્ચ થાય તો અલગ રહેવામાં દરેકને એક હજાર રૂપિયા ખર્ચ અવશ્ય થઈ જશે. એક ભાઈ બીજા સારા ભાઈનો વ્યવહાર, કાર્યક્રમ, દિનચર્યા જોઈને એનું અનુકરણ કરશે. ગંદકીથી બચશે; નકામી આદતો જેવી કે સિનેમા, દારૂ, સિગારેટ, ગામગપાટા વગેરે અનેક પ્રકારના અપવ્યયથી બચતા રહેશે. “હું જે ચાહું છું તે બધાં પાસે પણ હોવું જોઈએ”, બધાં માટે તેવી જ વ્યવસ્થા કરવામાં ખર્ચ ખૂબ વધશે. ફક્ત મારાં જ માટે આ વસ્તુ હોવાથી બધાંને ખોટું લાગશે. એવું વિચારીને ઘરના અન્ય સભ્યો પણ પોતાની જરૂરિયાતો પર સંયમ અને મન પર કાબૂ રાખશે. જ્યારે આવું નિયંત્રણ હોતું નથી ત્યારે દરેક વ્યક્તિ છૂટા હાથે ખર્ચ કરે છે. ઘરની એકત્રિત થયેલી સંપત્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે. ખોટા ભપકામાં માણસ બરબાદ થઈ જાય છે

૪. સંયુક્ત કુટુંબના આર્થિક લાભ :

આ રીતે જ્યાં ખર્ચમાં કચકસર થાય છે ત્યાં સમૃદ્ધિમાં વધારો થાય છે. ઓછો ખર્ચ કરવાથી ધન ક્રમશઃ વધતું જાય છે. સંયુક્ત શ્રમથી લાભ પણ અધિક થાય છે. ઘરના વિશ્વાસપાત્ર માણસો મળીને કારભારમાં જેટલો લાભ મેળવી શકે છે એટલો નોકરો દ્વારા મેળવી શકાતો નથી. બધાંની આવક એક જ જગ્યાએ ભેગી થવાથી મૂડીમાં વધારો થાય છે. અર્થશાસ્ત્રનો નિયમ છે કે “અધિક મૂડી અધિક લાભ” જેમ કે કોઈ વેપારમાં એક હજારની મૂડી રોકવામાં આવે તો દશ ટકા લાભ થાય, પણ તેમાં જ દશ હજારની મૂડી લગાવવામાં આવે તો પંદર ટકા લાભ થશે. બધાંની કમાણી એક જ જગ્યાએ હોવાથી પારિવારિક ઉદ્યોગ-ધંધા, નાના નાના વેપાર અને નાની કંપનીઓ ચાલુ કરી શકાય છે. આ જ નાની કંપનીઓ મળીને મોટી કંપની બની જાય છે.

દરેક કુટુંબની એક શાખ હોય છે. સારી શાખવાળા કુટુંબના સભ્યને જીવનમાં આગળ વધવામાં આ પૂર્વ સંચિત પ્રતિષ્ઠા, સંપત્તિ વગેરે ખૂબ લાભ પહોંચાડે છે.

[Top](#)

૫. સંયુક્ત કુટુંબના માનસિક દૃષ્ટિએ લાભ

માનસિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પણ અનેક લાભ છે. સાથે મળીને રહેવાથી સામાજિકતાની ભાવનામાં વૃદ્ધિ થાય છે. મનોરંજન મળે છે અને મન કામમાં લાગેલું રહે છે. ચિત્ત કંટાળતું નથી, બાળકોની મીઠી તોતડી બોલી, માતાનું સુખદ વાત્સલ્ય, ભાઈબહેનોનું સૌજન્ય, પત્નીનો પ્રેમ, બધાંનો સહયોગ, મુશ્કેલીના સમયે ઉત્સાહ તથા આશ્વાસન જેવા વિવિધ ભાવનો એક રુચિકર થાળ સામે રહે છે કે જેને આરોગીને માનસિક ક્ષુધાતૃપ્તિ થઈ જાય છે. પત્નીને લઈને અલગ થઈ જનારા લોકો આ ષટ્ રસ માનસિક વ્યંજનોથી વંચિત રહી જાય છે.

નાના બાળકોનું રમવું, મોટા બાળકોનું ભણવું, છોકરીઓનું ભરત-ગુંથણ, અધ્યયન, સંગીત, સ્ત્રીઓની અનુભવપૂર્ણ વાતો, ગૃહકાર્ય કરવું, ગૃહપતિનો આગંતુકો સાથે વાર્તાલાપ, વૃદ્ધાઓની ધર્મચર્યા અને ટચુકડી વાર્તાઓ, કોઈ સાથે પ્રેમ, કોઈ સાથે ચડ-ભડ જેવા ખાટાં-મીઠાં સ્વાદ ભેળવીને કુટુંબ એક સારું એવું મનોરંજન સ્થળ બની જાય છે.

આફત સામે સુરક્ષા માટે સંયુક્ત કુટુંબપ્રથા એક ખૂબ મોટી ગેરંટી છે. સ્ત્રીઓના શીલ-સદાચારના રક્ષણ માટે તે એક ઢાલ સમાન છે. માંદગી વખતે કેટલીક વ્યક્તિઓ સેવાશૂશ્રૂષા માટે હાજર રહે છે અને રોગમુક્તિ માટે ઉપચાર કરે છે. બધાંની સાથે રહેવાથી વૃદ્ધાવસ્થા આરામથી વ્યતિત થઈ જવાનો સંતોષ રહે છે. અપંગ અથવા અશક્ત થઈ ગયા પછી પણ આશ્રય મળશે જ એવો વિશ્વાસ રહે છે. મૃત્યુ થઈ ગયા પછી સ્ત્રી-બાળકોનું ભરણ-પોષણ થવાની નિશ્ચિંતતા રહે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં જ્યાં વિભક્ત પરિવારો છે ત્યાં વિધાઓનું જીવન ખૂબ અશ્લીલ રહે છે. એટલે જાતે જ ઘરની બહારનાં કામો કરવાં પડે છે. અથવા બીજાના ઓશિયાળા રહેવું પડે છે. આપણા મોટા પરિવારોમાં ભરણ-પોષણની અને સંપૂર્ણ જીવન સુખેથી પસાર કરવાની ઉત્તમ સુવ્યવસ્થા છે. બાળક, વૃદ્ધ, અપંગ, પાગલ, વિધવા સૌને આશ્રય મળી જાય છે.

બાળ મનોવિજ્ઞાન અનુસાર બાળકો અનુકરણપ્રિય હોય છે. એક સારું કુટુંબ એક શાળા સમાન છે. એમાં દરેક બાળક શરૂઆતથી જ ઘરેલું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે છે તેઓ સાથે રમે છે તથા ખાય, પીવે છે. તેમનું શારીરિક અને બૌદ્ધિક સ્વાસ્થ્ય દિન-પ્રતિદિન વધતું જાય છે. કુટુંબનું પ્રત્યેક બાળક મોટાઓનું અનુકરણ કરીને કંઈને કંઈ ઉત્તમ શિક્ષણ, આદર અને સ્વભાવની વિશેષતા ગ્રહણ કરે છે. એ જ કારણે મોટા પ્રતિષ્ઠિત ખાનદાનની છોકરીઓ ઘણુંખરું ચતુર, સુસંસ્કૃત, સારી આદતોવાળી, સભ્ય અને વ્યવહારકુશળ હોય છે. મા-બાપનું એક માત્ર સંતાન, ખાસ કરીને કન્યા, મોટા કુટુંબમાંથી અલગ એકલી મા-બાપ સાથે રહે છે તેથી તે ગૃહ-સંચાલનના કાર્યોમાં ઘણી ઓછી સફળ થઈ શકે છે. તેના પારિવારિક સંસ્કારો વિકસિત થઈ શક્તા નથી. વૃદ્ધો અને અનુભવી વ્યક્તિઓના ગુપ્ત સંસ્કારો પ્રતિપળે બાળકોનો આત્મિક વિકાસ કરતા રહે છે, એટલે અલગ રહીને બાળક એટલો વિકસિત થઈ શક્તો નથી, જેટલો કે એક સુસંસ્કૃત, સુશિક્ષિત અને સાત્વિક પ્રકૃતિના સુસંચાલિત પરિવારમાં ઉછરીને થઈ શકે છે ?

[Top](#)

૬. સંયુક્ત કુટુંબના સામાજિક દૃષ્ટિકોણથી લાભ

સામાજિક દૃષ્ટિએ સંયુક્ત કુટુંબ વધારે પ્રતિષ્ઠિત મનાઈ છે. પીઠ અનુભવી વ્યક્તિઓના પરિવારની સંયુક્ત જન શક્તિ જોઈને પ્રતિસ્પર્ધીઓ તેમનો મુકાબલો કરતાં નથી. મિત્રો આકર્ષાય છે. સામાજિક પ્રતિષ્ઠા વધે છે. સંયુક્ત શક્તિના સ્વામીતત્વનું બળ ધરના દરેક સભ્યમાં રહે છે. દરેક સભ્ય સમજે છે કે જો કોઈએ મારું અપમાન કર્યું તો આખા કુટુંબના સભ્યો તેનો બદલો લેશે. વીસ વ્યક્તિઓના કુટુંબના બધાંની શક્તિનું બળ ધારો કે એક મણ છે, તો એવા અલગ અલગ દરેકનું બળ બે શેર થયું, પરંતુ સમાજમાં દરેક બળ એકેક મણ માનવામાં આવે છે, એવી રીતે દરેકને વીસગણી શક્તિનો લાભ તો અનાયાસે જ મળી જાય છે.

અલગ રહેવાથી તો મનુષ્યની જે વાસ્તવિક શક્તિ હોય છે તેનાથી પણ ઓછી જણાય છે. બીજા લોકો સમજે છે કે પોતાની અંગત જરૂરિયાતો માટે એની પાસે સમય, શક્તિ, અને ધન ઓછું જ બચતું હશે એનાથી એ કોઈને હાનિ કે લાભ પહોંચાડી શકશે નહીં. એ માન્યતાના આધારે એ માણસ ખરેખરી સ્થિતિ કરતાં પણ નાનો જણાવા લાગે છે. એવી સ્થિતિમાં દેશ યા સમાજસેવા નિમિત્તે કોઈ મહાન ત્યાગ કરવા માટે પણ તે વ્યક્તિતત્પર થઈ શક્તો નથી. જો કદાચ તૈયાર થઈ જાય તો પણ તેને સતત ચિંતા રહે છે તથા એના આશ્રિતોની મુશ્કેલીઓનો પાર રહેતો નથી. [Top](#)

૭. સંયુક્ત કુટુંબના ધાર્મિક દૃષ્ટિએ લાભ :

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ સંયુક્ત કુટુંબ કર્તવ્ય, સંયમ, ત્યાગ, નિસ્વાર્થ તથા સેવા ભાવનાના શિક્ષણનું પવિત્ર સ્થાન છે. માતાપિતા, મોટાભાઈ, સાસુ, નણંદ, જેઠાણી વગેરે પ્રત્યેની જે ફરજ છે, તે સંયુક્ત કુટુંબમાં રહીને જ નિભાવી શકાય છે. વડીલોનું સન્માન, સેવા તથા આદર પણ ત્યારે જ સંભવ છે કે જ્યારે તેમની સાથે રહેવામાં આવે. વડીલો પણ પોતાના અનુભવનો લાભ ત્યારે જ આપી શકે છે. જે વડીલોએ એક બાળકને ખોળામાં રમડ્યો હોય અને એક યુગ સુધી મોટી મોટી આશાઓ રાખી હોય, તે પગભર થતાં જ અલગ થઈ જાય છે ત્યારે એમને ભયંકર માનસિક આઘાત લાગે છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ આ એક કૃતઘ્નતા છે. એવી કૃતઘ્નતા અપનાવવાથી મનુષ્ય પોતાના સહજ ધર્મલાભથી તથા કર્તવ્યપાલનથી વંચિત રહી જાય છે.

જેઓ કુટુંબને પોતાનું ધર્મક્ષેત્ર માનીને અનેક પ્રકારનાં પવિત્ર કર્તવ્યોનું પાલન કરતા જઈને પ્રભુપુજા કરે છે તેઓ સાચો આત્મલાભ મેળવે છે. આપણો પરિવાર પરમેશ્વરે આપણને સોંપેલું એક ઉદ્યાન છે. એમાં વિવિધ પ્રકારના નાના મોટા છોડ ઊગેલા છે. એક કર્તવ્યપરાયણ માળીની જેમ આપણે દરેક નાના મોટા છોડને સિંચવાના છે. જેઓ આ રીતે પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરે છે તેઓ એક રીતે યોગસાધના જ કરે છે અને યોગનું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે. પોતાના વ્યક્તિગત મર્યાદિત સ્વાર્થની દૃષ્ટિને વિસ્તૃત કરીને જ્યારે મનુષ્યને સ્ત્રી, પુત્ર, પૌત્ર, પરિજન વગેરેમાં ફેલાવે છે ત્યારે તે અહંભાવનો વિસ્તાર તીવ્ર ગતિથી થવા લાગે છે. પછી પ્રાંત તથા દેશ આગળ વધીને એની દૃષ્ટિ વસુધૈવ કુટુંબકમ'ની થઈ જાય છે અને બધાં જ પોતાના આત્માનાં, પરમાત્માનાં હોય એવાં લાગે છે. આ જ જીવનમુક્તિ છે.

આ રીતે સંયુક્ત કુટુંબ એક એવા સુદૃઢ ગઢ છે, જેમાં બહારની કોઈ પણ વ્યક્તિ પ્રવેશ કરી શક્તી નથી કે કોઈ હાનિ પહોંચાડી શક્તી નથી, અને સર્વતોમુખી પ્રગતિ થઈ શકે છે, પરંતુ દુઃખ સાથે સ્વીકારવું પડે છે કે આજે આપણાં ઘણાંખરાં સંયુક્ત કુટુંબો કલહ અને મનની મલિનતાનો શિકાર બની ગયાં છે. એનું કારણ ઘરના વડાની નબળાઈઓ છે. જો વડો મનોવિજ્ઞાનનો સારો જાણકાર હોય બાળકો, વૃદ્ધો અને સ્ત્રી સ્વભાવને સારી રીતે સમજતો હોય તો તે કુટુંબમાં કલહનો પ્રસંગ જ નહીં આવવા દે. એણે ખૂબ અનુભવી, દૂરદર્શી, ન્યાયસંગત, નિઃસ્વાર્થ, નિષ્કપટ તથા શાંત સ્વભાવના હોવું જોઈએ. એનો વિવેક જાગ્રત રહે, તે શાંતિથી બધાંને સાંભળે, વિચારે અને પછી નિર્ણય કરે. તે કુટુંબનો નિયંત્રણકર્તા કે માર્ગદર્શક છે. એને આવનારી મુશ્કેલીઓ, ઘરની આર્થિક સુવ્યવસ્થા, વિવાહ સંબંધોની ચિંતા, યુવકોની નોકરીઓ, સ્ત્રીઓના સ્વાસ્થ્ય અને શિશુપાલનનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. અનેક વખત એણે યુક્તિથી કામ લેવું પડે. પ્રશંસા અને પ્રેરણા આપવી પડે, આક્રોશ અને ધાકધમકીનો પ્રયોગ કરી માર્ગ ભૂલેલાઓને સન્માર્ગ પર લાવવા પડે અને આર્થિક રીતે આગળ વધવું પડે. પોતાની ધાર્મિક ઉજ્જવળતાથી એણે પરિવારના બધા સભ્યનો આદર અને માનને પાત્ર પણ બનવું પડે.

૮. આપણા પરસ્પર કૌટુંબિક સંબંધો :

કુટુંબ એક પ્રકારની લોકશાહી છે, જેમા ઘરનો વડીલ પ્રમુખ છે અને કુટુંબના અન્ય સજ્જનો પ્રજા છે. પિતા-માતા પુત્ર, બહેન, કાકા, કાકી, ભાભી, નોકર વગેરે બધાંનો એમાં સહયોગ હોય છે. જો બધા પોતાના સંબંધો આદર્શ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો આપણાં તમામ ઝઘડાઓ ક્ષણવારમાં દૂર થઈ શકે છે.

પિતાની જવાબદારી સૌથી વધારે છે. તે કુટુંબનો અધિષ્ઠાતા છે. આદેશકર્તા અને સંરક્ષક છે. તેની ફરજો સૌથી વધુ છે. તે પરિવારની આર્થિક વ્યવસ્થા કરે છે. બીમારીમાં દવા-દારૂ, મુશ્કેલીમાં સહાય અને કુટુંબની બીજી જરૂરિયાતો પૂરી કરે છે. આખું કુટુંબ તેની જ બુદ્ધિ યોજનાઓ, યોગ્યતાઓ અને માર્ગદર્શન પર આધારિત હોય છે.

શું આપ પિતા છો ? જો હો તો આપની ઉપર જવાબદારીઓનો સૌથી વધુ બોજો છે. ઘરની દરેક વ્યક્તિ આપના માર્ગદર્શનની આશા રાખે છે. સંકટ સમયે સહાય, માનસિક કલેશના સમયે સાંત્વના અને શિથિલતામાં પ્રેરણાત્મક ઉત્સાહ આહે છે. પિતા બનવું સૌથી વધુ મુશ્કેલ છે. કારણ કે એમાં નાનાં મોટાં બધાંને એવી રીતે સંતુષ્ટ રાખવાં પડે છે કે કોઈની સાથે કડવાશ પણ ન થાય અને કામ પણ થતું રહે. પરિવારના તમામ સભ્યોની આર્થિક જરૂરિયાતો પણ પૂરી થતી રહે અને દેવું પણ ન થાય. વિવાહ, ઉત્સવ, યાત્રાઓ અને દાન પણ યથાશક્તિ થતાં રહે.

પુત્રને પિતા પાસેથી કેટલી પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન મળી શકે એ સંબંધમાં કેટલાક વિદ્વાનોના અનુભવ જુઓ. યુવક કેકસ્ટન કહે છે –

“હું ઘણુંખરું બીજાઓ સાથેની લાંબી સફર, ક્રિકેટની રમત, માછલીનો શિકાર વગેરે છોડીને મારા પિતા સાથે બહાર બગીચાની ચાર દીવાલોના કિનારે કિનારે ફરવા જતો. તેઓ ક્યારેક તો ચૂપ રહેતા, ક્યારેક ભૂતકાળની વીતી ગયેલી વાતોનો વિચાર કરતા ભવિષ્યની વાતોની ચિંતા કરતા, પણ જે સમયે તેઓ પોતાની વિદ્યાના ભંડાર ખોલવા લાગતા અને વચ્ચે ટુચકા કહેતા ત્યારે એક અપૂર્વ આનંદ આવી જતો.” કેકસ્ટનને

જરાક મુશ્કેલી આવી જતાં પિતા પાસે જતો અને પોતાની હિંમત અને આશાઓનું વિવરણ એમની આગળ કરતો. તેઓ તેને નવીન પ્રેરણાઓથી ભરી દેતા હતા.

ડોક્ટર બ્રાઉન કહે છે — મારી માતાના મૃત્યુ પછી હું પિતાજીની પાસે જ સૂઈ જતો હતો. એમનો પલંગ એમના વાંચવાના ખંડમાં રહેતો હતો કે જેમાં એક બહુ જ નાની સઘડી હતી. મને સારી રીતે યાદ છે કે કોઈ પણ રીતે તેઓ જર્મન ભાષાનાં મોટાં મોટાં પુસ્તકોને ઉઠાવતા અને એમાં ઓત-પ્રોત થઈ જતા પણ ક્યારેક ક્યારેક એવું બનતું કે ખૂબ રાત વીત્યે પરોઢ થતાં મારી ઊંઘ ઊડેલી અને હું જોતો કે આગ ખોલવાઈ ગઈ છે, બારીમાંથી થોડું થોડું અજવાળું આવી રહ્યું છે. એમનું સુદર મુખ ઝૂકેલું છે અને એમની દૃષ્ટિ પુસ્તકમાં ખૂંપેલી છે. મારો ખખડાટ સાંભળીને તેઓ મને મારી માએ પાડેલ નામે પોકારતા અને મારી પથારીમાં આવીને મારા ગરમ શરીરને છાતીએ વળગાડીને સૂઈ રહેતા આ વૃત્તાંતથી આપણને તે સ્નેહ અને વિશ્વાસનો આદર્શ જાવા મળે છે કે જે પિતા પુત્રમાં હોવો જોઈએ.

આજના યુગમાં પિત્રા-પુત્રમાં જે કડવાશ આવી ગઈ છે તે ખરેખર સંકુચિતતા છે. પુત્ર પોતાના અધિકારો તો માગે છે, પણ ફરજ પ્રત્યે મોં મચકોડે છે. જમીન તથા મિલકતમાં ભાગ માગે છે, પરંતુ વૃદ્ધ પિતાના આત્મ-સન્માન, સ્વાસ્થ્ય, ઉત્તરદાયિત્વ, ઈચ્છાઓ ઉપર કુઠારાઘાત કરે છે. પુત્રે પરિવારના બંધનો ઢીલાં કરી દીધાં છે. ઘર ઘરમાં વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને અનુશાસનનો વિરોધ કરવાનું કુચક ફેલાઈ રહ્યું છે. એ પ્રત્યેક દ્રષ્ટિએ નિંદનીય અને ત્યાજ્ય છે.

[Top](#)

૯. પુત્ર પિતા પાસેથી શું શું શીખે છે ?

પિતા પુત્રનો સંબંધ ખૂબ પવિત્ર છે. પિતાને પુત્રના મનોવિકારોની સારી જાણકારી હોય છે. પુત્ર સાથે તેનો ત્રણ પ્રકારનો સંબંધ હોય છે.

(1). માર્ગદર્શકનો, (2). તત્વચિંતકનો અને (3). મિત્રનો.

પિતાના સંરક્ષણમાં રહીને પુત્ર નિરંતર કંઈને કંઈ શીખતો રહે છે. જીવનમાં આવનારાં પ્રલોભનો, મુશ્કેલીઓ અને અન્ય જાણકારીનો પરિચય પિતાએ ખૂબ સાવધાની પૂર્વક કરાવી દેવો જોઈએ. મોટો થતાં પુત્ર સાથે મિત્ર જેવો જ વ્યવહાર કરવો જોઈએ. પિતા-પુત્રના સારા સંબંધોનો ઉપાય એ જ છે કે જેમ જેમ પુત્ર મોટો થતો જાય તેમ તેમ પિતા તેની ઉપરનું અનુશાસન ઓછું કરતો જાય. મિત્ર બનાવવાનો ઉપક્રમ કરે, મહત્વપૂર્ણ વાતોમાં એની સલાહ લે, એની સલાહ લઈને ખર્ચ કરે અને એની ઉપર એવી અસર પેદા કરી દે કે એ તેનો પૂર્ણ વિશ્વાસ કરે. પિતા પુત્રના સ્નેહમાં જોકે મૃદુલતા ઓછી, પરંતુ વિશ્વાસની માત્રા વધારે રહે છે. આવેગ ઓછો પણ વિવેકબુદ્ધિ, નિયંત્રણ, તર્ક અને વિચારશીલતા અધિક રહે છે. અવલંબનનો ભાવ ઓછો, પણ સમતાની બુદ્ધિ વિશેષ રહે છે.

બુદ્ધિશાળી અને સુશીલ પિતા પાસેથી આપણે જેટલું શીખી શકીએ છીએ એટલું સેંકડો શિક્ષકો પાસેથી શીખી શકતા નથી. પિતા સૌથી મોટો હિતેચ્છું શિક્ષક છે, જેનું શિક્ષણ આપણે કેવળ મુખથી જ નહીં, પરંતુ તેના ક્રિયાકલાપ, આચારવિચાર, વ્યવહાર, ચરિત્ર, નૈતિકતા આ બધા દ્વારા ગ્રહણ કરીએ છીએ. તેના ધૈર્ય, આત્મનિગ્રહ, કોમળ સ્વભાવ, સંવેદનાની તીવ્રતા, શિષ્ટતા, પવિત્રતા અને ધર્મપરાયણતા વગેરે ગુણોથી પુત્ર પર સ્થાયી પ્રભાવ પડે છે.

[Top](#)

૧૦. માતાનો પ્રભાવ

માતા સ્નેહની સાક્ષાત્ મૂર્તિ છે. તેની ભાવનાઓ અને ધાવણ ધવડાવવી વખતની આકાંક્ષાઓથી આપણા મનોજગતનું નિર્માણ થાય છે. માતા બાળપણમાં જેવી વાર્તાઓ, આપવીતી, ટુચકા અથવા બીજી વાતો સંભળાવ્યા કરે છે તે બાળકના અંતઃ પ્રદેશમાં પ્રવેશીની ગ્રંથિઓનું નિર્માણ કરે છે. માતાનાં હાલરડાં વિશેષ પ્રભાવશાળી હોય છે. બાળક અર્ધનિદ્રામાં નિમગ્ન રહે છે. માતા હાલરડું ગાતાં ગાતાં એને સુવડાવે છે. આ એક પ્રકારની આત્મપ્રેરણા છે, જે ધીરે ધીરે એના નિર્માણ થઈ રહેલા ગુપ્ત મન પર પ્રભાવ પાડે છે. એનાથી એનું મનઃ સંસ્થાન ઘડાય છે. માતાની પૂજા એક એવું

આધ્યાત્મિક સાધન છે કે જેનાથી મનને શાંતિ મળે છે. માતા પણ પુત્રને એટલી માત્રામાં નમાવે છે કે જ્યાં સુધી તેના “અહં” ને ઠેસ ન લાગે. તે પુત્ર માટે મહાન ત્યાગ કરવા તત્પર રહે છે, પછી પુત્ર માટે તે જે કંઈ પણ કરે છે તે ઓછું જ ગણાશે.

પંડિત રામચંદ્ર શુક્લનો મત શ્રેષ્ઠ છે. તેઓ લખે છે –

“માતાપિતાના ત્યાગનું તેમના બહોળા અનુભવનું, એમના દુઃખોનું જે પુત્રે માટે વેઠ્યાં છે તેનું પુત્રે હંમેશા ધ્યાન રાખવું જોઈએ. પુત્રે પિતાના સ્વાભાવિક ‘વડપણ’નો સ્નેહપૂર્વક મુક્ત મનથી સ્વીકાર કરવો જોઈએ. ઘણાખરા એવા પુત્રો હોય છે કે જે સાવ ખરાબ, ભ્રમિત અને સ્નેહશૂન્ય તો હોતા નથી પરંતુ તેઓ પોતાના પિતા સાથે માન-મર્યાદાનો ભાવ છોડી દઈને એવા પ્રકારનો હળવા-મળવાનો વ્યવહાર રાખે છે કે જાણે તે એનો ઘનિષ્ટ સગો (સ્નેહી) હોય. તેઓ તેની સાથે ચાલુ બજારુ ભાષામાં વાતચીત કરે છે અને એટલું સન્માન પણ નથી બતાવતા કે જેટલું એક અજાણ્યા માણસ પ્રત્યે બતાવે છે. આ બેઅદમી તિરસ્કાર કરતાં પણ ભૂંડી છે.

[Top](#)

૧૧. ભાઈ ભાઈનો વ્યવહાર

ભાઈ ભાઈનો ઝઘડાના કારણે એક જ ઘરની વચ્ચે દીવાલ ખડી થઈ જાય છે અને નાનકડી વાતમાં વાતનું વતેસર થઈ શકે છે. ભાઈઓમાં પરસ્પર ઝઘડાનાં કારણો મોટે ભાગે આ પ્રમાણે હોય છે.

- (૧) મિલકત વહેંચણી,
- (૨) પિતાનો એક પર વધારે સ્નેહ, બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર,
- (૩) એક ભાઈનું ખુબ ભણીને સંપન્ન થવું, બીજાની હીનતા
- (૪) મિથ્યા ગર્વ અને પોતાની મોટાઈની મિથ્યા ભાવના
- (૫) અશિષ્ટ વ્યવહાર
- (૬) એક ભાઈની ખરાબ સોબત, ધૂમ્રપાન કે વ્યભિચાર વગેરે દુર્ગુણો
- (૭) તેમની પત્નીઓનો પરસ્પર મન-ભેદ.

ઉપરોક્ત કારણોમાંથી કોઈ પણ ઉપસ્થિત થતાં મોટા ભાઈએ ખૂબ શાંતિ અને વિવેકથી નાના ભાઈની મનોવૃત્તિ પર દેખરેખ રાખી સૂક્ષ્મ અધ્યયન કરવું જોઈએ. ક્યારેક ક્યારેક થોડીક વિવેકબુદ્ધિ અને શાંતિથી મોટાં કામો પાર પાડી જાય છે. આવેશમાં આવવાથી તો અપશબ્દો નીકળે છે અને મોટાભાઈના આત્મસન્માન અને પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચે છે. જો એકબીજા માટે થોડોક ત્યાગ કરવામાં આવે તો અનેક ઝઘડાઓનો નિકાલ આવી શકે છે.

મિલકતની વહેંચણીના કિસ્સામાં બહારની કોઈક સજ્જન વ્યક્તિને વચ્ચે રાખીને યોગ્ય વહેંચણી કરાવવી જોઈએ અને જેટલું મળે એટલાથી દરેકે સંતોષ માનવો જોઈએ. જો આપણે થોડોક ત્યાગ કરવા તૈયાર રહીએ તો કોઈ મુશ્કેલી આવી જ શકતી નથી. જો પિતા એક પુત્ર પર વધારે અને બીજા પર ઓછો પ્રેમ પ્રગટ કરે તો પણ વ્યગ્ર થવાનું કોઈ કારણ નથી. “પિતાના હૃદયમાં તો બધાં પ્રત્યે સમાન પ્રેમ હોય છે. યાહે તેઓ એક પર જ પ્રગટ કેમ ન કરે! તેઓ તો દરેક દીકરા-દીકરીને સમભાવથી પ્રેમ કરે છે.” એવા પ્રકારનો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવાથી આપણે કલુષતિ અને અનર્થકારી વિચારોથી બચી શકીએ છીએ.

ઝઘડો કરાવવામાં પત્નીઓનો વિશેષ ફાળો હોય છે. એમનામાં ઈર્ષ્યાનો દુર્ગુણ ખૂબ વધુ પ્રમાણમાં હોય છે. જો પત્નીઓને સમજણ આપવામાં આવે અને કુશળતાપૂર્વક સ્ત્રીસ્વભાવની નબળાઈઓનું ભાન કરાવી દેવામાં આવે તો અનેક ઝઘડાઓની શરૂઆત જ ન થાય. એક શ્રેષ્ઠ નિયમ એક છે કે કદી પત્નીની વાતોમાં ન આવી જવું અને ગેરસમજથી બચવું જોઈએ. જો કોઈ ગેરસમજ ઉભી થઈ જાય તો શાંતિથી તેને દૂર કરવી યોગ્ય છે. બહારના લોકોની વાતો કદી સાચી માનવી ન જોઈએ.

ભાઈ સાથે આપણી આત્મા અને લોહીની સગાઈ છે. બન્નેમાં એક જ આત્માનો અંશ છે, એ જ લોહીથી તેમનાં, શરીર, મન તથા ભાવનાઓનું નિર્માણ થયું છે. તેમાં કડવાશનું તત્વ કોઈ ત્રીજાના ષડયંત્રથી ભળે છે. સમાજમાં એવી વ્યક્તિઓની ખોટ નથી કે જે પરસ્પર લડાઈ-ઝઘડા કરાવી દે. એટલે એવાઓથી સાવધ રહો.

ભાઈ આપનો સૌથી શ્રેષ્ઠ મિત્ર અને હિતેચ્છુ છે. મોટા ભાઈને પિતાતુલ્ય માનવામાં આવે છે. નાનો ભાઈ અણીના સયમે અવશ્ય કામ આવે છે. સેવા કરે છે. એક અને એક મળીને અગીયાર થાય છે. જો બન્ને ભાઈ હળીમળીને રહે તો સંસાર નિર્વિઘ્ને ચાલી શકે છે, આર્થિક સહાયતા કરી શકે છે. એકના મર્યા પછી બીજાના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરી શકે છે. તે ભાઈઓ ધન્ય છે, જેઓ હળીમળીને રહે છે.

નાનો ભાઈ તમારામાં એક માર્ગદર્શક, હિતચિંતક તથા સંરક્ષણની પ્રતિષ્ઠા જોવા ઈચ્છે છે. તેના માટે તમારે એવો ત્યાગ અને બલિદાન કરવાં જોઈએ જે એક પિતા પોતાના પુત્ર માટે કરે છે. પિતાના મૃત્યુ પછી જયેષ્ઠ પુત્ર પર સંપૂર્ણ જવાબદારી આવી જાય છે.

[Top](#)

૧૨. સંતાનો સાથે આપણો વ્યવહાર

ઈશ્વરે જે સંતાનો તમને આપ્યાં છે તે અનેક જન્મોના વરદાન અને ઉપહાર સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થયાં છે. એમને પરમેશ્વરનો અનુગ્રહ માની સ્વીકારવા જોઈએ. સંતાનો પ્રત્યે સાચો અને નિષ્કપટ પ્રેમ કરવો જોઈએ. જોકે એ ખોટાં લાડ કે ખોટો સ્નેહ ન હોવો જોઈએ અપ તમારી સ્વાર્થ-પરાયણતા અને મૂર્ખતાથી પેદા થઈ તેમનાં જીવનને નષ્ટ કરી દે.

તમે એ કદી ન ભૂલો કે તમારા ઘરમાં પદાર્પણ કરનાર તમારા આત્મસ્વરૂપ આ બાળકો ભાવિ નાગરિક છે, જે સમાજ અને દેશનું નિર્માણ કરવાનાં છે. ઈશ્વર તરફથી તમારું એ કર્તવ્ય છે કે એમની સારા શિક્ષણ, શિસ્તતા તથા સંસ્કારોની સમસ્યાઓમાં પૂરતો રસ લો.

તમે તમારાં સંતાનોને કેવળ જીવનના સુખ અને ઈચ્છાપૂર્તિ માત્રનું જ શિક્ષણ ન આપો, પરંતુ એમને ધાર્મિક જીવન, સદાચાર કર્તવ્યપાલન અને આધ્યાત્મિક જીવનનું શિક્ષણ પણ આપો. આ સ્વાર્થમય સમયમાં એવાં માતાપિતા ખાસ કરીને ઘનિકોમાં તો ભાગ્યે જ જોવા મળશે કે જે સંતાનોના શિક્ષણને ઠીક ઠીક ન્યાય આપી શકે.

તમારા ધરનું વાતાવરણ જેવું હશે તે જ બીબામાં ઢળાઈને તમારા સંતાનોનાં મન:સંસ્થાન, આદતો અને સાંસ્કૃતિક સ્તરનું નિર્માણ થશે. જો તમે પોતાનાં સંતાનો પાસેથી કેવી રીતે આશા રાખો છો કે તેઓ તમારા પ્રત્યે પ્રેમ દર્શાવશે ? જ્યારે તમે પોતાના મનને વિષય-વાસના, આનંદ પ્રમોદ અને કુત્સિત ઈચ્છાઓમાં જતું રોકી નથી શકતા, તો ભલા તેઓ કામુક અને ઈન્દ્રિય લોલુપ કેમ નહીં થાય ? જો તમે માંસ-મદીરા અથવા અન્ય અભક્ષ્ય પદાર્થોનું સેવન કરતા હો તો તેઓ ભલા કેવી રીતે પોતાની પ્રાકૃતિક પવિત્રતા અને દૂધ જેવી નિષ્કલંકતા સુરક્ષિત રાખી શકશે? જો તમે પોતાની અશ્રલીલ અને નિર્લજ્જ ટેવો, ગંદી-બીભત્સ ગાળો, અશિષ્ટ વ્યવહાર વગેરે નથી છોડતા તો ભલા તમારાં બાળકો ગંદી આદતો કેવી રીતે છોડી શકશે ?

તમારા શબ્દો, વ્યવહાર, દૈનિક કાર્ય, ઊંઘવું, જાગવું, ઊઠવું, બેસવું વગેરે એવાં બીબાં છે કે જેમાં એમની મુલાયમ પ્રકૃતિ અને ટેવોને ઢાળવામાં આવે છે. તેઓ તમારી દરેક હિલચાલ બારીકાઈથી જોઈને તેનું અનુકરણ કરે છે. તમે એમની સામે મોંડલ, નમૂનો યા આદર્શ છો, જેના નજીક તેઓ પહોંચી રહ્યાં છે. એટલે તમારાં સંતાનો મનુષ્ય બને કે મનુષ્ય આકૃતિવાળાં નરપશું તેનો આધાર તમારા ઉપર જ છે.

[Top](#)

૧૩. મિત્રતાની આવશ્યકતા અને તેનો નિર્વાહ

કુટુંબમાં એવી અનેક અડચણો આવે છે કે જેમા મિત્રો પાડોશીઓની મદદ વગર કામ થતું નથી. લગ્ન, જન્મોત્સવ, પ્રવાસે જતી વખતે, માંદગીમાં, મૃત્યુના દુઃખદ પ્રસંગોમા, આર્થિક મુશ્કેલીઓ વખતે તથા મૂઝતા પ્રસંગો વખતે સલાહ લેવા માટે મિત્રોની ખૂબ જરૂર પડે છે.

પરંતુ મિત્ર તથા પાડોશીની પસંદગી કરવી ખૂબ મુશ્કેલ છે. અનેક વ્યક્તિઓ તમારી પાસેથી પોતાનું કામ કઢાવી લેવાના સ્વાર્થમય ઉદ્દેશથી મિત્રતા બાંધવા અધીરી થાય છે, પરંતુ પોતાનુ કામ પતી જતાં કોઈ મદદ કરતા નથી. એટલે ખૂબ સાવધાનીપૂર્વક વ્યક્તિનું ચરિત્ર, આદતો, સોબત, શિક્ષણ વગેરેનો નિર્ણય કરીને મિત્રની પસંદગી થવી

જોઈએ. આપનો મિત્ર ઉદાર, બુદ્ધિશાળી, પુરુષાર્થી અને સત્યપરાયણ હોવો જોઈએ. વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર જીવનની એક ઔષધિ છે. આપણે પોતાના મિત્રો પાસે એવી આશા રાખવી જોઈએ કે તેઓ આપણા ઉત્તમ સંકલ્પો દ્રઢ કરશે અને દોષો અને ભૂલોથી બચાવશે. આપણાં સત્ય, પવિત્રતા અને મર્યાદાની પુષ્ટિ કરશે. જ્યારે આપણે કુમાર્ગે જઈએ ત્યારે આપણને સચેત કરે. સાચો મિત્ર એક માર્ગદર્શક, વિશ્વાસપાત્ર અને સાચી સહાનુભૂતિવાળો હોવો જોઈએ.

પંડિત રામચંદ્ર શુક્લે મિત્રની ફરજ આ રીતે બતાવી છે. સારાં મહાન કાર્યોમાં એવી રીતે સહાય કરવી, હિંમત વધારવી અને સાહસ બતાવવું કે તમે ખુદ પોતાની શક્તિ બહારનું કામ કરી નાંખો. આ ફરજ તેનાથી જ પૂર્ણ થશે, જે દૃઢ ચિત્ત અને સત્ય સંકલ્પવાળો હોય. આપણે એવા જ મિત્રોનો પાલવ પકડવો જોઈએ કે જેમનામાં આત્મબળ હોય. જેમકે સુગ્રીવે રામનો પાલવ પકડ્યો હતો.

મિત્ર હોય તો પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર હૃદયનો હોય, મૂઢલ અને પુરુષાર્થી હોય, શિષ્ટ અને સત્ નિષ્ઠ હોય, જેથી અપણે પોતાને એના ભરોસે રાખી શકીએ અને વિશ્વાસ કરી શકીએ કે કોઈપણ પ્રકારનો દગો નહીં થાય. મિત્રતા એક નવીન શક્તિની યોજના છે.

જો આપ કોઈના મિત્ર બનો તો યાદ રાખો કે આપની ઉપર મોટી જવાબદારી આવી રહી છે. આપ માટે એ જરૂરી છે કે પોતાના મિત્રની વિવેક-બુદ્ધિ, અંતરાત્માને જાગૃત કરો. કર્તવ્યબુદ્ધિને ઉત્તેજના પ્રદાન કરો અને એના ડગમગતા પગોમાં દઢતા ઉત્પન્ન કરો.

[Top](#)

૧૪. જીવનનાં આવશ્યક કાર્યો :

આપણાં કર્મો ચાર પ્રકારનાં હોય છે :

(1) પશુ જેવાં, (2) રાક્ષસ જેવાં, (3) સત્ પુરુષો જેવાં દેવો , (4) દેવ જેવાં.

દરેક વ્યક્તિએ પોતાના કુટુંબનું કામ કરતી વખતે એની ઉપર નજર રાખવી જોઈએ.

એવાં બધાં જ કામો જેમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે. ક્ષણિક આવેશ અથવા સ્વભાવગત સંકેતો પણ સમજ્યા વિચાર્યા વગર કરવામાં આવે તે પશુતુલ્ય કાર્યો છે. જેમકે ભોજન, કામેચ્છાની પૂર્તિ ગુસ્સામાં મારી બેસવું, પ્રસન્નતાની ઘડીએ નાહક ફૂલાઈ જવું. જીભ અને વાસનાજન્ય સુખ આ જ શ્રેણીમાં આવે છે.

સ્વાર્થની પૂર્તિ માટે જે કામ કરવામાં આવે તે રાક્ષસી કાર્ય હોય છે. રાક્ષસી વૃત્તિવાળાઓ સામ, દામ, દંડ કે ભેદથી માત્ર પોતાનું જ ભલું યાહે છે. બીજાને મારીને પોતે આનંદમાં મસ્ત રહે છે. એમને કોઈનાં દુઃખ, તકલીફ, મરવા, જીવવા સાથે કોઈ નિસ્બત હોતી નથી. એવા અવિવેકીઓ માંસભક્ષણ, રતિકીડા, વ્યભિચાર, ચોરી, લાંચ, ભ્રષ્ટાચાર જેવાં ગુપ્ત પાપ કર્યા કરે છે. “ખાઓ, પીઓ ને મઝા કરો” એ જ એમનો આદર્શ હોય છે. દુર્ભોગ, વ્યભિચાર, માંસભક્ષણ એમનાં આનંદમાં માધ્યમો છે.

સતપુરુષો આજની જરૂરિયાતોની પૂર્તિ કરે છે. આવતીકાલ માટે યોજનાઓ બનાવે છે. ધન, અન્ન, વસ્ત્ર વગેરેનો સંચય કરે છે, પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું ધ્યાન રાખે છે તથા બાળકોના શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય અને ભાવિ પ્રગતિનો વિચાર કરે છે. ધરતી પર જ પોતાની સદ્ભાવનાઓ અને સદ્-ઈચ્છાઓ દ્વારા સ્વર્ગનું નિર્માણ કરે છે.

તે પાપ, છળકપટ, જુગાર, સદ્દો, ભિક્ષા તથા વ્યાજથી દૂર રહે છે. તે બીજાને ઠગાવાનો ક્યારેય પ્રયત્ન કરતો નથી. તેની આજીવિકાનું કાર્ય સદ્-ઉદ્દેશથી થાય છે. સચ્ચાઈ અને પુણ્યની કમાણી ખૂબ કુલેફાલે છે. ખોટી રીતે કરેલી પ્રતિષ્ઠા ક્ષણિક હોય છે. જેથી યથાશક્તિ તે બીજાને દાન-પુણ્યમાં સહાય કરે છે. જીવનનિર્વાહ પછી તે યથાયોગ્ય સેવા-સહાયતા પણ કરે છે.

દેવતુલ્ય જીવનનો ઉદ્દેશ ત્યાગ અને સાધન દ્વારા જનસેવાનાં કાર્યો છે. આ સેવા શરીર, મન કે શુભ વિચારો દ્વારા થઈ શકે છે. વિશ્વકલ્યાણ માટે જીવનાર વ્યક્તિ મનુષ્ય હોવા છતાં પણ દેવ છે. તે પોતાની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનનું વિશ્વના કલ્યાણ માટે બલિદાન આપે છે. જ્ઞાન ચર્ચા દ્વારા તે બીજાના મનને પણ ઉચ્ચ વિષયો તરફ વાળે છે. તેની દિનચર્યામાં ઉત્તમ પ્રવચનોનું શ્રવણ, શંકા-નિવારણ, પઠન, ચિંતન, આત્મનિરીક્ષણ, નિર્માણ, અને સદુપયોગ હોય છે. તે સંસારની વાસનાઓ ઉપર શાસન કરે છે.

[Top](#)

૧૫. આપણા ઉત્સવો અને તહેવારો

સુખદ કૌટુંબિક જીવન માટે ઉત્સવો અને તહેવારો ખૂબ ઉપયોગી છે. એમનાથી અનેક લાભ થાય છે :

(૧). સારું એવું મનોરંજન મળે છે. એમાં સામૂહિક રૂપથી બધાં કુંટુબોની વ્યક્તિઓ જોડાઈ શકે છે. અભિનય, ગાયન, કીર્તન, પઠન-પાઠન, ધ્યાય વગેરે હળીમળીને કરવાથી બધામાં ભ્રાતૃભાવનો સંચાર થાય છે.

(૨). સમતાનો પ્રચાર તહેવારોમાં થઈ શકે છે. દરેક વ્યક્તિ સામૂહિકરૂપથી એમને સફળ બનાવવા માટે મહેનત કરે છે.

(૩). પુરાતન સાંસારિક અને આધ્યાત્મિક ગૌરવની સ્મૃતિ પુનઃ તાજી થઈ જાય છે. જો આપણે ઊંડો વિચાર કરીએ તો ખાતરી થશે કે પ્રત્યેક તહેવારનો કંઈક આધ્યાત્મિક અર્થ છે. હિન્દુ ઉત્સવો અને તહેવારોમાં સમતા, સહાનુભૂતિ તથા પારસ્પરિક પવિત્ર ભાવના સમાયેલી છે. જેથી આ ગુણોનો વિકાસ થાય છે.

(૪) આધ્યાત્મિક પ્રગતિની તકો આપણને આ તહેવારો ધ્વારા જ મળે છે. આપણા પ્રત્યેક ઉપવાસ, મૌનવ્રત તથા સમારંભોનો હેતુ બધા પરિવારોમાં પ્રેમ, ઈમાનદારી, સભ્યતા, ઉદારતા, દયા, શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને ઉત્સાહના ભાવ પેદા કરવાનો છે. આ બધા આત્માના સ્વાભાવિક ગુણો છે અને એ જ મનુષ્યની સ્થાયી શક્તિ છે.

આ ઉત્સવો અને તહેવારો માત્ર રિવાજ બ્રાહ્મદર્શન કે ખોટો દેખાવ માત્ર ન બને, પરંતુ પારિવારિક ભાવના-સંગઠન, એકતા, સમતા અને પ્રેમની ભાવનામાં સહાયક થવા જોઈએ. કૌટુંબિક જીવનનો વિકાસ કરવા માટે આપણે કટુતા અને અવિશ્વાસની ભાવના છોડવી પડશે, સ્નેહ-સરિતા પ્રવાહિત કરવી પડશે અને સહાનુભૂતિનો સૂર્યોદય કરવો પડશે.

ઉત્સવ અને તહેવારોમાં આપણને બધાને એક જ સ્થળે ભેગા થવાનો સુખવસર પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી આપણે હળીમળીને પરસ્પર વિચાર વિનિમય કરી શકીએ છીએ, એક જ વિચાર ઉપર સમજી વિચારીને આપણી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ લાવી શકીએ છીએ. પરસ્પર સાથે રહેવાથી આપણે એક બીજાના ગુણદોષો પ્રત્યે સંકેત પણ કરી શકીએ છીએ. આ એવા અવસરો છે કે જે કૌટુંબિક ભેદભાવ ભુલાવીને પુનઃસ્નેહ સહાનુભૂતિમાં બંધાયેલા રાખે છે. ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક આપણે તે ઉજવવા જોઈએ.

૧૬. મૂર્ખતાપૂર્ણ ટેવો : સ્વાર્થમય દૃષ્ટિકોણ

એવી ટેવો કઈ છે જેનાથી કુટુંબનો સર્વનાશ થાય છે ? એમાં પ્રથમ તો સ્વાર્થમય દૃષ્ટિકોણ છે. જે કુટુંબનો વડો પોતે સારામાં સારું ખાય, સુંદર વસ્ત્રો પહેરે, પોતાના જ આરામનું ધ્યાન રાખે અને કુટુંબના અન્ય સભ્યોને રંજાડે છે તે ખોટો બુદ્ધિશાળી છે. એ જ રીતે અત્યંત લોભી, ક્રોધી, કામી, અસ્થિર, ચિત્ત, મારઝૂડ કરનાર, વેશ્યાગામી વ્યક્તિ પરિવાર માટે અભિશાપ છે.

અનેક કુટુંબો અભક્ષ્ય પદાર્થોના સેવનથી નષ્ટ થયાં છે. દારૂએ અનેક કુટુંબોને નષ્ટ કર્યાં છે. એ જ રીતે સિગારેટ, પાન, તમાકુ, બીડી, ગાંજો, ભાંગ, ચરસ, ચા વગેરે વસ્તુઓમાં સૌથી વધુ ધન સ્વાહા થતું રહે છે. આ ચીજોથી જ્યારે ખર્ચ વધતું જાય છે ત્યારે તેની પૂર્તિ જુગાર, સદ્દો, ચોરી, લાંચરુશવત કે ભષ્ટાચારથી કરવામાં આવે છે. જે વ્યક્તિ સંયમી નથી તેની પાસે ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જીવનની આશા શી રીતે રાખી શકાય ? નશામાં મનુષ્ય અપવ્યય કરે છે અને કુટુંબ તથા સમાજની જવાબદારીઓને પૂરી કરી શક્તો નથી. વિવેકહીન હોવાને કારણે તે બીજાનું અપમાન કરી નાખે છે, ખોટી રીતે સતાવે છે, મુકદ્દમો ચલાવે છે, સમય અને ધન નષ્ટ થઈ જાય છે, પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચે છે, બાળકો અને પત્નીની ખરાબ દશા થઈ જાય છે. જે લોકો ભાંગ, અફીણ વગેરેનો નશો કરે છે તેમને પણ બંધારણી જ ગણવામાં આવે છે.

માંસભક્ષણ પણ એક એવું જ ખરાબ કામ છે, જેનાથી પ્રાણી માત્રને હાનિ પહોંચે છે. એનાથી હિંસાબ, પ્રાણીવધ અને જાતજાતના ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. પશુ-પક્ષિ જાગૃત થાય છે. વધુ પડતી મીઠાઈઓ કે ભજિયાં-ભુસાં ખાવા પણ યોગ્ય નથી.

દેવું કરવાની આદત અનેક કુટુંબોને નષ્ટ કરે છે. લગ્ન જન્મોત્સવ, યાત્રા અને આનંદ પ્રમોદમાં જરૂર કરતાં વધુ ખર્ચ કરવા ટેવાયેલી અવિવેકી વ્યક્તિઓ જેમ તેમ ખર્ચ કરે છે, દેવું કરે છે અને પછી રડવા બેસે છે. એક વખત લીધેલું કરજ ક્યારે ઊતરતું નથી. ઘરવખરી અને ઘર સુકાં વેચાઈ જાય છે. દરદાગીના વેચવા સુધીની નોબત આવી જાય છે. મુકદ્દમાબાજી પણ આ જ શ્રેણીમાં આવે છે, જેથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી અંદરોઅંદર સુલેહ, સંપ તથા મનમેળ કરી લેવો જ યોગ્ય છે. કોઈ કચેરીના ખોટા ચક્કરમાં સમય અને ધન બન્નેની પાયમાલી થાય છે.

વ્યભિચારની કુટેવ સમાજમાં પાપ અને છળની વૃદ્ધિ કરે છે. લગ્નજીવનમાં જ્યારે પુરુષો અન્ય સ્ત્રીઓના સંપર્કમાં આવે છે ત્યારે સમાજમાં પાપ ફેલાય છે. કુટુંબનો પ્રેમ, સુખશાંતિ તથા સંગઠન નષ્ટ થઈ જાય છે. પત્ની સાથે વિશ્વાસઘાત થવાથી ઘરનું સંપૂર્ણ વાતાવરણ દુષિત અને ઝેરીલું બની જાય છે. દુઃખની વાત છે કે આ પાપથી આપણે સેંકડો કુટુંબોને નષ્ટ થતાં જોઈએ છીએ અને તો પણ એવી મૂર્ખતાપૂર્ણ આદર્શો પાડીએ છીએ. આજના સમાજમાં પ્રેયસી, સખી કે ફ્રેન્ડના રૂપમાં ખુલ્લું-ખુલ્લું આદાન પ્રદાન ચાલે છે. એના ઘણાં ભયંકર પરિણામો આવે છે.

[Top](#)

૧૭. કૌટુંબિક કલહનું નિવારણ :

મોટા ભાગના કુટુંબોમાં સાસુ વહુના ઝઘડા થતા રહે છે. એનાં અનેક કારણો છે. સાસુ વહુને પોતાના કાબૂમાં રાખીને રાજ કરવાનું ચાહે છે. પોતાની આજ્ઞા પ્રમાણે તેની પાસેથી કામ કરાવવા ઈચ્છે છે. ક્યારેક ક્યારેક તે પોતાના પુત્રને ચઢાવીને વહુને મેથીપાક અપાવે છે. મોટે ભાગે એવું જોવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં કોઈ પુરુષ સ્ત્રીને કષ્ટ આપે છે તો તેની વચ્ચે અવશ્ય કોઈ સ્ત્રી-સાસુ, વહુ કે જેઠાણી હોય છે. સ્ત્રીઓમાં ઈર્ષ્યાભાવ આમેય વધારે જ હોય છે. વહુનું વ્યક્તિત્વ મોટા ભાગે ખલાસ થઈ જાય છે તથા ગૌરવ નરક જેવી યાતના સહન કરવી પડે છે. કયાંય પતિ વહુના ઈશારા પર નાચે છે અને તેના ચઢાવવાથી ઘરડી મા પર અત્યાચાર કરે છે. વૃદ્ધા પાસે અઘરાં કામો કરાવવામાં આવે છે. તે ચૂલામાં ઘુમાડામાં પરિવાર માટે ભોજન રાંધે છે ત્યારે વધુ સિનેમા જોવા કે ફરવા જતી રહે છે.

આ બન્ને સીમાઓ નિંદનીય છે. સાસુ વહુના સંબંધો પવિત્ર છે. સાસુ જાતે વહુને જોવા માટે અધીરી થઈ જાય છે. એના માટે એ દિવસ ખુબ ગૌરવનો હોય છે કે જ્યારે વહુરાણીનાં પગલાંથી ઘર પવિત્ર થાય છે. એણે ઉદાર, સ્નેહાળ, મોટાઈથી પરિપૂર્ણ હોવું જોઈએ. વહુની સહાય કે માર્ગદર્શન માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. નાની મોટી ભૂલોને સહદયતાથી માફ કરી દેવી જોઈએ. એ જ રીતે વહુએ સાસુમાં પોતાની માતાના દર્શન કરવાં જોઈએ અને પોતાની સગી મા જેટલો જ આદર આપવો જોઈએ. જો પુરુષ માતાને પૂજ્ય માને અને પત્નીને જીવન સહચરી, મધુરભાષા પ્રિયતમા માને તો એવા સંકુચિત ઝઘડાઓ ખૂબ ઓછા ઊભા થશે.

એવા ઝઘડાઓમાં પુત્રની ફરજ ખૂબ અઘરી છે. એણે માતાના આદર-સન્માનનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ અને પત્નીના ગૌરવ તથા પ્રેમનું રક્ષણ પણ કરવું જોઈએ. એટલે એણે પૂર્ણ શાંતિ અને સહૃદયતાથી કર્તવ્યભાવના નિભાવીને એવા ઝઘડાઓનું નિવારણ કરવું યોગ્ય છે. કોઈને પણ ખોટી રીતે દબડાવીને માનભંગ ન કરવો જોઈએ. જો પતિ કઠોર, ઉગ્ર તથા લડાયક સ્વભાવનો હોય તો કૌટુંબિક શાંતિ અને સમૃદ્ધિ હણાઈ જશે. પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી બીજાના દ્રષ્ટિકોણને સમજીને બુદ્ધિમત્તાથી અગ્રેસર રહેવું જોઈએ.

[Top](#)

૧૮. નંદાદ ભાભીના ઝઘડા :

મોટા ભાગે એવું જોવામાં આવે છે કે જ્યાં નંદાદો વધારે હોય છે અથવા વિધવા હોવાને કારણે પિયરમાં રહે છે ત્યાં વહુ પર ખૂબ અત્યાચાર થાય છે. નંદાદ ભાભીની વિરુદ્ધ પોતાની માતાના કાન ભંભેરે છે અને ભાઈને ચઢાવે છે. એનું કારણ એ છે કે બહેન ભાઈ પર પોતાનો સંપૂર્ણ અધિકાર સમજે છે અને પોતાના ગૌરવ, અહમ્ અને વ્યક્તિત્વને બીજાં કરતાં ઊંચુ રાખવા યાહે છે. ભાઈ જો ટૂંકી બુદ્ધિનો હોય તો બહેનની વાતોમાં ભરમાઈ જાય છે અને વહુ અત્યાચારનો શિકાર બને છે.

આવા ઝઘડાઓમાં પતિએ અલગ અલગ રીતે પોતાની બહેન અને પત્નીને સમજાવવાં જોઈએ અને બન્નેના સ્વત્વ અને અહમ્ નું સંપૂર્ણ રક્ષણ કરવું જોઈએ. મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી બન્નેનું અધ્યયન કરીને એકબીજાનો મેળ કરાવી દેવો જ હિતાવહ છે. મેળ કરાવવાની તક શોધતા રહેવું જોઈએ. બંનેના પરસ્પર હળવા મળવાની સાથે સાથે ફરવા જવાની અને એકસરખો રસ લેવા રહેવાની તકો ઊભી કરવી હિતાવહ છે. એવું ન થવું જોઈએ કે પત્ની જ બન્ને સમયનું ભોજન બનાવે, એંઠા, વાસણો માંજે, જેઠાણીનાં બાળકોને નવરાવે, ધોવરાવે, અનાજ દળે, કપડાં ધૂવે, દૂધ પિવડાવે કે કચરા-પોતું કરતી રહે. ચતુર પતિએ કામની વહેચ્છી કરી દેવી જોઈએ. પત્નીને પ્રમાણમાં ઓછું કામ મળવું જોઈએ કારણ કે તેને પોતાનાં બાળકોને પણ ઉછેરવાના છે. જો કોઈ બીમાર પડશે તો એણે જ તેમનું કામ પણ કરવું પડશે.

[Top](#)

૧૯. વૃદ્ધોનું ચીડિયાપણું અને કુટુંબની અન્ય વ્યક્તિઓ :

ખાસ કરીને જોવામાં આવ્યું છે કે ઉમર વધવાની સાથે સાથે વૃદ્ધો ચીડિયા, રિસાઈ જનારા, તરંગી તથા ક્રોધી બની જાય છે. તેઓ વાતવાતમાં ચિડાઈ જાય છે અને ક્યારેક તો અપશબ્દો પણ ઉચ્ચારી બેસે છે. એવા વૃદ્ધો આપણી દયા અને સહાનુભૂતિને પાત્ર છે. આપણે એમની સાથે એવો જ વ્યવહાર કરવો જોઈએ કે જેવો બાળકો સાથે કરીએ છીએ. એમની વિવેકશીલ યોજનાઓ તથા અનુભવનો લાભ ઉઠાવવો જોઈએ અને મૂર્ખતાઓ માટે ઉદારતાપૂર્વક ક્ષમા આપવી જોઈએ.

વૃદ્ધોને કુટુંબની અન્ય વ્યક્તિઓના પ્રેમ અને સહકારની જરૂર હોય છે. આપણે એમને પ્રેમ કરવો, એમની સાચી આજ્ઞાનું પાલન કરવું, એમનો મોભો જાળવવો અને એમના સ્વાસ્થ્યનું સંરક્ષણ કરવું જ યોગ્ય છે. ખાવા માટે, કપડાં માટે અને થોડાક આરામ માટે તેઓ કુટુંબની અન્ય વ્યક્તિઓની સહાનુભૂતિની આકાંક્ષા રાખે છે. એમણે પોતાની યુવાનીમાં કુટુંબ માટે જે શ્રમ અને બલિદાન કર્યાં છે હવે એ ત્યાગનો બદલો આપણે વધુમાં વધુ ચુકવીએ એ જ હિતાવહ છે.

કુટુંબના સંચાલનની ચાવી ઉત્તમ સંગઠન છે. દરેક વ્યક્તિ જો સામૂહિક પ્રગતિમાં સહયોગ આપે, પોતાના પરિશ્રમથી ધન ભેગું કરે, બીજાની પ્રગતિમાં સહકાર આપે, બધા માટે પોતાના વ્યક્તિગત સ્વાર્થોનું બલિદાન કરતી રહે તો ઘણું કામ થઈ શકે છે.

[Top](#)

૨૦. સ્વસ્થ દ્રષ્ટિકોણ

પરહિત માટે કામ કરવું , પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને બીજાને રાહત પહોંચાડવી એ જ સૃષ્ટિનો નિયમ છે. ખેડૂત આપણા માટે અનાજ પેદા કરે છે, વણકર વસ્ત્ર તૈયાર કરે છે, દરજી કપડાં સીવે છે, રાજા આપણું રક્ષણ કરે છે. આપણે એકલા કોઈ કામ કરી શકતા નથી. પ્રાચીનકાળથી માનવજાતિમાં પારસ્પરિક લેવડ-દેવડ ચાલતી આવી છે. કુટુંબના દરેક સભ્ય માટે આ ત્યાગ, પ્રેમ તથા સહાનુભૂતિની ખરેખર જરૂર છે. જેટલા સભ્યો હોય તે બધાને આપ પ્રેમસૂત્રમાં બાંધી લો. પ્રત્યેકનો સહકાર પ્રાપ્ત કરો. પ્રેમથી એમને સંગઠિત કરો.

આ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવાથી નાના મોટા તમામ ઝઘડાઓ સમાપ્ત થઈ જાય છે. મોટા ભાગે નાનાં બાળકોની તકરાર વધતાં વધતાં મોટાઓને બે ભાગમાં વહેંચી દે છે. બાળકોની તકરારના કારણે પાડોશીઓમાં મોટા ઝઘડા થતા રહે છે. શાળામાં થયેલી બાળકોની તકરાર ઘરમાં પ્રવેશે છે. કલહ વધીને મારફટ અને મુકદ્દમાબાજી સુધીની નોબત આવી જાય છે તે બધાંના મૂળમાં સંકુચિત વૃત્તિ, સ્વાર્થી મનોવૃત્તિ, વ્યર્થ વિતંડાવાદ, ષડ્યંત્ર વગેરે દુર્ગુણો સમાયેલા છે.

આપણે મનમાં મેલ રાખીને ફરીએ છીએ અને આ માનસિક ઝેરને પ્રગટ કરવા માટે કોઈ તકની રાહ જોતા રહીએ છીએ. ઝઘડાખોર વ્યક્તિ નાની નાની વાતોમાં ઝઘડાઓ કરવા માટે તક શોધ્યા કરે છે. કુટુંબમાં કોઈને કોઈ એવી ઝઘડાખોર જિંદી વ્યક્તિ હોય જ છે. આ બધાને પણ વિશાળ દ્રષ્ટિકોણ અને સહાનુભૂતિપૂર્વક જોવાં જોઈએ.

તમારે એકબીજાની ભાવના, રસ, રુચિ, દ્રષ્ટિકોણ, સ્વભાવ અને ઉમરનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. કોઈને નાહક સતાવવા કે તેમની પાસે વધુ પડતું કામ લેવું યોગ્ય નથી. ઉદ્ભૂત સ્વભાવ છોડીને પ્રેમ અને સહાનુભૂતિનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. કુટિલ વ્યવહારના દોષોથી જેમ પોતાનો મારણસ પારકો થઈ જાય છે, અવિશ્વાસુ અને કઠોર બની જાય છે તેમ કોમળ તથા મધુર વ્યવહારની કટ્ટર શત્રુ પણ મિત્ર બની જાય છે.

વિશ્વમાં સામ્યવાદના પ્રચલન માટે કુટુંબથી શ્રીગણેશ કરવા જોઈએ. કુટુંબના વડાએ દરેકની સાથે ન્યાયપૂર્વક સમાન વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

[Top](#)

૨૧. કુટુંબના યુવાનો અને તેમની સમસ્યાઓ

મોટા ભાગે યુવાનો સ્વછંદી સ્વભાવના હોય છે અને કુટુંબના નિયંત્રણમાં રહેવા ચાહતા નથી. તેઓ ઉચ્છૃંખલ પ્રકૃતિ, પશ્ચિમની સંસ્કૃતિથી પ્રભાવિત તથા હલકા રોમાંસને વશીભૂત કોઈ કુટુંબથી દૂર ભાગવા ચાહે છે. આ ખૂબ ચિંતાનો વિષય છે. યુવાનોના ઝઘડાઓનાં કારણો આ પ્રમાણે છે. નિરક્ષરતા, કમાણીનો અભાવ પ્રેમસંબંધી અડચણ; ઘરના સભ્યોનું જૂનવાણીપણું અને યુવાનોની સ્વતંત્ર પ્રકૃતિ, કુસંગ પત્નીનું સ્વચ્છંદતાપ્રિય હોવું અને અલગ ઘરમાં રહેવાની આકાંક્ષા

વૈચારિક ભિન્નતા-પિતાનું જૂની ઘરેડ પ્રમાણે ચાલવું; પુત્રનું પોતાના અધિકારો માટે અડગ રહેવું.

મિલકતની વહેંચણીના ઝઘડા.

આ બધા મુદ્દાઓ પર અલગ અલગ રીતે વિચારવું જોઈએ.

જો યુવકો સમજદાર અને કર્તવ્યપરાયણ હોય તો ઝઘડાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થાય નહીં. અશિક્ષિત, અપરિપકવ યુવકો જ આવેશમાં આવીને બહેકી જાય છે અને નાહક ઝઘડા કરી બેસે છે. એક પૂર્ણ શિક્ષિત યુવક ક્યારેય પારિવારિક દ્રેષ કે કલહમાં ભાગ નહીં લે. એનું વિકસિત મગજ આ બધાથી પર રહે છે. એ જ્યાં પોતાનું અપમાન થતું જુએ છે ત્યાંથી પોતે જ ખસી જાય છે.

કમાણીનો અભાવ ઝઘડાઓનું એક મોટું કારણ છે. નઠારો પુત્ર પરિવારમાં સૌની ટીકાનો શિકાર થાય છે, પરિવારના બધા સભ્યો એની પાસે એવી આશા રાખે છે કે પરિવારની આર્થિક વ્યવસ્થામાં એ સાથે આપે. જે યુવકો કોઈ ધંધામાં પ્રારંભિક તૈયારી કરતા નથી, તેઓ સમાજમાં ઠરીઠાર થઈ શકતા નથી. આથી શરૂઆતથી જ ધરના યુવાનો માટે કામ શોધી કાઢવું જોઈએ, જેથી પછી જીવન પ્રવેશ કરતી વખતે કોઈ મુશ્કેલી ઉભી ન થાય. આ સંસાર આપણું કાર્યક્ષેત્ર છે. આપણામાંથી દરેકે પોતાનું કર્તવ્ય સમજી તેને પરિપૂર્ણ કરવાનું છે. આપણામાં જે બુદ્ધિ અને અજ્ઞાત શક્તિઓ છે તેમને વિકસિત કરીને સમાજોપયોગી બનાવવી જોઈએ.

પ્રતિભાની વૃદ્ધિ કરો. એનાથી આપણી નોકરી, પૈસા, પ્રતિષ્ઠા અને આંત્મસન્માનમાં વધારો થશે. એના અભાવમાં આપ નકામાં બની જશો. પ્રતિભાનો આધાર લાંબા સમયના અભ્યાસ, સતત પરિશ્રમ તથા ઉત્તમ સ્વાસ્થ્ય ઉપર છે. પ્રતિભા આપણે અભ્યાસ અને સાધનો દ્વારા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. મનુષ્યની પ્રતિભા એના પોતાનાં સંચિત કર્મોનું ફળ છે. તકને હાથથી જવા દો. નહીં. પ્રત્યેક તકનો સુંદર ઉપયોગ કરો અને દ્રઢતા, આશા તથા ધીરજથી પ્રગતિના પંથે આગળ વધતા જાઓ. સંસ્કારોનું નિર્માણ આ જ રીતે થશે.

[Top](#)

૨૨. કુસંગનો ભયંકર કુપ્રભાવ :-

કુસંગમાં રહેવાથી યુવક કુટુંબથી વિખૂટો પડી જાય છે. આ કુસંગ ખૂબ આકર્ષક રીતે તેની સામે આવે છે. મિત્રો, સિનેમા થિયેટર, વેશ્યા, અશ્લીલ સાહિત્ય, અશ્લીલ ચિત્રો, મદીરાપાન, ધૂમ્રપાન તથા અન્ય ઉત્તેજીત પદાર્થો, આ બધાં પ્રત્યેક્ષ ઝેર સમાન છે કે જેમના સ્પર્શ માત્રથી મનુષ્ય પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે. મનમાં એમની કલ્પના કરવી એ પણ સર્વથા વિનાશકારી છે. તેથી એમનાથી ખૂબ સાવધ રહો.

જેમનો આત્મા પોતાના ઈન્દ્રીયોના વિષયો, ખાનપાન, ભડકીલાં વસ્ત્રો, બાહ્ય આડંબર વિલાસિતાપ્રિય શ્રંગાર, જૂઠી શાન, રંગરાગ અને સિનેમાની અભિનેત્રીઓના જીવન કે સામાજિક વિકારોમાં જ લિપ્ત છે, જેમનું મન હલકા પ્રકારની આશાઓમાં લીન રહે છે અને સ્વાર્થ, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, મોહ, દગાખોરી અને બેઈમાનીના કલુષતિ વિચારોમાં જ રત રહે છે, એવા આત્માઓનું અવલોકન કરીને કોણ પ્રશ્નાત્તાપ નહીં કરે?

એવી વિનાશક વૃત્તિનું એક ઉદાહરણ પં. રામચંદ્ર શુકલે આપ્યું છે, એમણે મયદુનિયાના બાદશાહ ડેમોટ્રિયસ વિષે લખતાં નિર્દેશ કર્યો છે કે તે ક્યારેક ક્યારેક રાજ્યનું બધું કામકાજ છોડીને પોતાની વગના પાંચ, દશ સાથીઓ સાથે વિષયવાસનામાં લિપ્ત રહ્યા કરતો હતો. એક વખત માંદગીનું બહાનું કાઢીને તે એવી જ રીતે પોતાના દિવસો પસાર કરી રહ્યો હતો તે દરમિયાન એના પિતા અને મળવા ગયા. એમણે એક હસમુખ યુવતીને ઓરડીમાંથી બહાર નીકળતાં જોઈ. જ્યારે પિતા ઓરડામાં દાખલ થયા ત્યારે ડેમોટ્રિયસે કહ્યું- ‘તાવે મને હમણાં જ છોડ્યો છે.’ પિતાએ જવાબ આપ્યો : હા, બરાબર છે. તે હમણાં જ મને દરવાજા પર મળ્યો હતો.

કુસંગનો જવર એવો ભયંકર હોય છે કે એક વખત યુવક-યુવતી એના પંજામાં ફસાયા પછી મુક્ત થઈ શકતાં નથી એટલે દરેક યુવક-યુવતીએ પોતાના મિત્રો, રસિક વિષયો, પુસ્તકો વગેરેની પસંદગી ખૂબ સાવધાનીપૂર્વક કરવી જોઈએ.

[Top](#)

૨૩. સુખી અને શાંતિમય ગૃહસ્થજીવન

આપનું કુટુંબ નાનકડું સ્વર્ગ છે, જેનું નિર્માણ આપના હાથમાં છે. કુટુંબ એક એવી લીલાભૂમિ છે. જેમાં કૌટુંબિક પ્રેમ, સહાનુભુતિ સંવેદના તથા મધુરતા પોતાનો ગુપ્ત વિકાસ કરે છે. આ એક એવી સાધનાભૂમિ છે, જેમાં મનુષ્યને પોતાનાં કર્તવ્યો, અધિકારો અને આનંદનું જ્ઞાન થાય છે. મનુષ્યને આ ધરતી પર જે સાચું, કુદરતી અને દુખરહિત સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે કુટુંબ-સુખ જ છે.

કુટુંબની દેવી સ્ત્રી છે. પછી ભલેને તે માતા, બહેન કે પુત્રી કોઈ પણ રૂપમાં કેમ ન હોય ! તેમના જ સ્નેહ તથા હૃદયની હરિયાળી, રસ-સભર વાણી અને સૌદર્યશીલ પ્રેમથી પરિવાર સુખી થાય છે. જેનું હૃદય દયા અને પ્રેમથી છલકાય છે તેવી સ્ત્રી કુટુંબનું સૌથી મોટું સૌભાગ્ય છે. તેની વાણીમાં અમૃત સમાન શીતળતા અને સેવાની જીવન પ્રદાન કરનારી શક્તિ છે. તેના પ્રેમની પરિધિનો નિરંતર વિકાસ થાય છે. તે એવી શક્તિ છે કે જેનો ક્યારેય ક્ષય થતો નથી અને જેના ઉત્સાહ તથા પ્રેરણા કુટુંબમાં નિત્ય નવીન છટાઓમાં પૂર્ણતા તથા નવીનતા ઉત્પન્ન કરીને મનને આનંદ, બુદ્ધિને જ્ઞાન અને હૃદયને સંતોષ પ્રદાન કરે છે.

હિન્દુ ભાવના સ્ત્રીના રૂપમાં કેવળ અર્ધાગિની અને સહધર્મિણી હોઈ શકે છે. એ સિવાય કંઈ નહીં. આ જગતમાં નારીને આપણે અનંત શક્તિ રૂપિણી, અનંત સ્વરૂપે શક્તિદાયિની, સ્નેહમયી જનની, આજ્ઞાકારિણી ભગિની, કન્યા અને સખી રૂપે જોતા આવ્યા છીએ.

હિન્દુ કુટુંબમાં પુત્ર ક્ષણિક આવેશમાં આવીને સ્વછંદ વિહાર માટે કુટુંબનો તિરસ્કાર કરતો નથી. પરંતુ કુટુંબની જવાબદારીઓને દઢતાપૂર્વક વહન કરે છે. હિન્દુ જીવનશૈલીમાં પતિ જવાબદારીઓથી લદાયેલું પ્રાણી છે. અનેક વિધ્નો હોવા છતાં પણ તેનું વિવાહિત જીવન મધુર હોય છે. અહીંયા સંયમ, નિષ્ઠા, આદર, પ્રતિષ્ઠા તથા જીવનશક્તિને સ્થિર રાખવાનું સર્વત્ર વિધાન છે. હિન્દુ નારીને ભોગ વિલાસના સાધન તરીકે નહિ, પરંતુ નિયંત્રણ રાખનારી તથા પ્રેરણા આપનારી, દુઃખો અને મુશ્કેલીઓમાં સાથ આપનારી જીવનસાથીના રૂપમાં પણ જુએ છે.

[Top](#)

૨૪. કુટુંબ એક પાઠશાળા

કૌટુંબિક જીવનને મધુર બનાવનાર મુખ્ય ગુણ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ છે. જો પ્રેમની પવિત્ર કરોડરજ્જુ દ્વારા કુટુંબના બધાં અંગ-અવયવો સંગઠિત રહે, એકબીજા માટે શુભકામના કરતા રહે, એકબીજાને પરસ્પર સહયોગ આપતા રહે તો આખો સંયુક્ત પરિવાર સુઘડતાપૂર્વક નભતો રહેશે. કુટુંબ એક પાઠશાળા છે, એક શિક્ષણ સંસ્થા છે, જ્યાં આપણે પ્રેમનો પાઠ ભણીએ છીએ.

પોતાના કૌટુંબિક સુખની વૃદ્ધિ માટે આ સોનેરી સૂત્ર યાદ રાખો કે- “આપ પોતાના સ્વાર્થને આખા કુટુંબના ભલા માટે ત્યાગી દેવા તત્પર રહો. આપ માત્ર પોતાના સુખની જ પરવા ન કરો. આપના વ્યવહારમાં સર્વત્ર શિષ્ટતા રહે, એટલે સુધી કે પરિવારના સામાન્ય સભ્યો સાથે પણ આપણો વ્યવહાર શિષ્ટ રહે. નાનાઓની પ્રતિષ્ઠા અને આત્મ સન્માન વધારનારા અને પરિવારમાં તેમને સારું સ્થાન આપીને સમાજમાં પ્રવેશ કરાવનારા પણ આપણે જ છીએ.

નાનાં મોટાં ભાઈબહેન, ઘરના નોકર, પશુ-પક્ષી બધાં સાથે આપ ઉદાર રહો. પ્રેમથી હૃદયને પરિપૂર્ણ રાખો સૌની સાથે સ્નેહસભર તથા પ્રસન્ન રહો. તમને ખુશ જોઈને આખું ઘર ખુશીથી નાચી ઊઠશે, પ્રફુલ્લતા એવો ગુણ છે, જે થાક્યા પાકીયા સભ્યોમાં પણ નવીન ઉત્સાહ ભરી દે છે. હું ઘણું ખરું કોલેજથી થાક્યો પાક્યો પાછો વળું છું અને ઘરે આવું છું ત્યારે હૃદય પ્રફુલ્લિત થઈ જાય છે. બેઠકખંડમાં પત્ની, ભાઈ, બાળકો એકઠાં થયા છે, ટેબલ પર દૂધ, ફળો, મિષ્ટાન્ન પડ્યાં છે. બસ, બાપુજીના આગમનની પ્રતીક્ષા કરાઈ રહી છે. હું જેવો ઘરમાં પ્રવેશ કરું છું ત્યાં સૌની નાની બાળા દોડતી આવીને મને વીંટળાઈ જાય છે “બાપુજી આવી ગયા, બાપુજી આવી ગયા” નો મધુર ધ્વનિ મને આહલાદક કરી દે છે. હું ખિસ્સામાંથી એક ચોકનો ટુકડો કાઢીને નાનકડી મૂઠ્ઠલાને આપું છું. તે એમાં જ તન્મય થઈ જાય છે. મારાં પુસ્તકો લઈ લે છે અને હેટ માથે પહેરી લે છે, બધાં તેનો અભિનય જોઈને હસી પડે છે. હું પણ ખડખડાટ હસી પડું છું. એક નવી પ્રેરણા દિલ-દિમાગને તરબોળ કરી દે છે, સાથે બેસીને કરેલું એ ભોજન અમારામાં નવજીવનનો સંચાર કરી દે છે.

આપ આપના કુટુંબમાં ખૂબ હસો, રમો, ક્રીડા કરો. કુટુંબમાં એટલા મઝન થઈ જાયો કે આપને બહારની કાંઈ જ ખબર ન રહે. આત્મા તૃપ્ત થઈ જાય. મેં પસંદ કરી કરીને કુટુંબના મનોરંજનની નવી તરકીબો અજમાવી છે. એનો ઉલ્લેખ અન્યત્ર કર્યો છે, પરંતુ એ બધાના મૂળમાં જે વૃત્તિ છે તે હાસ્ય, વિનોદ અને વિશ્રામની છે.

ધર્મપ્રવર્તક લ્યુથરે કહ્યું છે – વિચારપૂર્વકનો વિનોદ અને મર્યાદાપૂર્ણ સાહસ વૃદ્ધ અને યુવાન બંને માટે નિરાશાની ઉત્તમ દવા છે.

[Top](#)

૨૫. સ-રસતાનો અદ્ભુત પ્રભાવ

જેનો સ્વભાવ નીરસ, દાર્શનિક તથા ચિંતિત છે, એમને તત્કાળ ખુશ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. નીરસતા જીવનનો સૌથી મોટો શત્રુ છે. કેટલાય માણસોની સ્વભાવ ખૂબ નીરસ, કઠોર અને અનુદાર હોય છે. એમની આત્મીયતાનું સીમા-વર્તુળ ખૂબ નાનું હોય છે. એ સીમાવર્તુળની બહારની વ્યક્તિઓ અને પદાર્થોમાં એમને કોઈ રસ હોતો નથી. આડોશ-પાડોશની વ્યક્તિઓમાં પણ તેમને કોઈ રસ હોતો નથી. કોઈના નફા-નુકસાન, પ્રગતિ-અઘોગતિ, ખુશી-રંજ, ભલાઈ-બુરાઈ સાથે એમને કોઈ નિસ્ખત હોતી નથી. એવી વ્યક્તિ પ્રસન્નતામાં પણ કંજૂસ જ રહે છે. પોતાની નીરસતા તથા નિષ્ક્રિયતાના કારણે દુનિયા એમને ખૂબ શુષ્ક, નીરસ, કર્કશ, સ્વાર્થી, કઠોર અને કુરૂપ જણાય છે.

નીરસતા પરિવાર માટે રેતીની જેમ શુષ્ક છે. જરા વિચાર કરો, લુખ્ખી રોટલીમાં શી મઝા હોય છે ? લુખ્ખા કોરા વાળ કેવા જણાય છે ? લુખ્ખું મશીન કેવું ખડખડ ચાલે છે ? સૂકા રણપ્રદેશમાં કોણ રહેવાનું પસંદ કરશે?

પ્રાણીમાત્ર સ-રસતા માટે આતુર હોય છે. આપનો પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, દયા, કરુણા, પ્રશંસા, ઉત્સાહ તથા આહલાદ ચાહે છે. કૌટુંબિક સૌભાગ્ય માટે સ-રસતા અને સ્નિગ્ધતાની જરૂર છે. મનુષ્યનું અંતઃકરણ રસિક છે. સ્ત્રીઓ સ્વભાવથી જ કવિ હોય છે. ભાવુક હોય છે. તેઓ સોંદર્યની ઉપાસક છે, કલાપિરય છે, પ્રેમમય છે. માનવ હૃદયનો એ જ ગુણ છે જે એને પશુજગતથી જુદો પાડે છે.

સહૃદયી બનો, સહૃદયતાનો અર્થ કોમળતા, મધુરતા તથા આર્દ્રતા છે. સહૃદય વ્યક્તિ સૌના દુઃખ-દર્દમાં સહભાગી થાય છે. પ્રેમ તથા ઉત્સાહ દર્શાવીને નીરસ હૃદયને રાહત પહોંચાડે છે. જેનામાં આ ગુણ નથી, એને હૃદય હોવા છતાં -હૃદય-હીન- કહેવામાં આવે

છે. હૃદયહીનનો અર્થ છે -જડ પશુઓથી પણ બદતર- નીરસ ગૃહસ્વામી આખા કુટુંબને દુઃખી બનાવે છે.

જેણે પોતાની વિચારધારા અને ભાવનાઓને શુષ્ક, નીરસ અને કઠોર બનાવી દીધી છે. એણે પોતાનો આનંદ, પ્રફુલ્લતા અને પ્રસન્નતાના ભંડારોને બંધ કરી રાખ્યા છે. જીવનનો સાચો રસ પ્રાપ્ત કરવામાંથી તે વંચિત જ રહેશે. આનંદનો સ્ત્રોત સ-રસતાની અનુભૂતિમાં જ છે.

પરમાત્માને આનંદમય કહેવામાં આવ્યો છે કારણ કે તે કઠોર અને નિયંત્રણપ્રિય હોવા છતાં પણ સરસ અને પ્રેમમય છે. શ્રુતિ કહે છે. “રસૌવૈસ” અર્થાત – પરમાત્મા રસમય છે. પરિવારમાં એને પ્રતિષ્ઠિતા કરવા માટે એવી જ વિનમ્ર, કોમળ, સ્નિગ્ધ અને સરસ ભાવનાઓ વિકસાવવી પડે છે.

નિયંત્રણ આવશ્યક છે :

હું આપને સ-રસતાનો વિકાસ કરવાનો આગ્રહ કરી રહ્યો છું, એનો અર્થ એ નથી કે આપ નિયંત્રણો તથા અનુશાસન છોડી દો. હું નિયંત્રણનો હિમાયતી છું. નિયંત્રણથી આપ નિયમબદ્ધ, સંયમી, અનુશાસિત તથા આજ્ઞાંકિત પરિવારનું સર્જન કરો છો. પરિવારની શિસ્ત માટે તમે દૃઢનિશ્ચયી રહો ભૂલો માટે ધમકાવો, ફટકારો, સજા કરો અને પથભ્રષ્ટોને સન્માર્ગ પર લાવો, પરિવારની પ્રગતિ માટે તમે કડક આચારસંહિતા બનાવી શકો છો.

પણ એક વાત કદાપિ ન ભૂલો. આપ અંત સુધી હૃદયને કોમળ, દ્રવિભૂત, દયાળુ, પ્રેમી અને સરસ રાખો. સંસારમાં જે સ-રસતાનો, કોમળતાનો અપાર ભંડાર ભરેલો છે એને પ્રાપ્ત કરવાનું શીખો. તમારી ભાવનાને જ્યારે તમે કોમળ બનાવી લો છો ત્યારે આપની ચારે બાજુ રહેનારાં હૃદયોમાં અમૃત છલકાતું લાગશે. ભોળાં, નિર્દોષ મીઠી મીઠી વાતો કરતાં બાળકો, પ્રેમની જીવંત પ્રતિમા સ્વરૂપ માતા, ભગિની, પત્ની, અનુભવ જ્ઞાન અને શુભકામનાઓના પ્રતીક એવા વૃદ્ધજનો, આ બધી ઈશ્વરની એવી આનંદમયી

વિભૂતિઓ છે જેમને જોઈને પરિવારના મનુષ્યનું હૃદયકમળ પુષ્પની જેમ ખીલી ઊઠે છે.

કુટુંબ એક પાઠશાળા છે, જે આપણને આત્મસંયમ, સંસ્કાર, આત્મબળ અને નિઃસ્વાર્થ સેવાનું અમૂલ્ય શિક્ષણ આપે છે. રોજબરોજ આપણે કુટુંબની ભલાઈ માટે કંઈને કંઈ કરતા રહીએ. પોતાનું નિરીક્ષણ પોતે જ કરીએ. કુટુંબની દરેક સમજદાર વ્યક્તિએ દરરોજ રાત્રે સાવધાનીપૂર્વક પોતાના ચરિત્રનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ કે “આજે મેં ક્યું કાર્ય પશુતુલ્ય, ક્યું અસુરતુલ્ય, ક્યું સત્પુરુષ તુલ્ય અને ક્યું દેવતુલ્ય કર્યું છે”. જો દરેક વ્યક્તિ સહયોગ અને નિઃસ્વાર્થ સેવા ભાવનાથી કુટુંબના વૈભવમાં મદદ કરે તો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખનું ધામ બની શકે છે.

[Top](#)

૨૬. અમને અધિકાર આપો – એક દૂષિત ભાવના :-

રોજબરોજ એ વાતની તકરાર થતી રહે છે કે, “અમને અધિકાર આપો” નવયુવાનો, નવયુવતીઓ તથા અન્ય સભ્યો અધિકારોનું રટણ કરતા રહે છે, અધિકારી માગવાની પ્રવૃત્તિ દૂષિત સ્વાર્થ ભાવના પર આધારિત છે. તેઓ બીજાને ઓછું આપીને તેમની પાસેથી અધિક મેળવવા ઈચ્છે છે. આ સ્વાર્થમયી ભાવના જે દિવસે જન્મે છે તેજ દિવસે કુટુંબમાંથી સુખ અને શાંતિની ભાવનાનું નિકંદન નીકળી જાય છે. દરેક મનુષ્ય નાનાઓ સાથે ખરાબ વ્યવહાર કરે છે અને કહે છે કે એ મારો અધિકાર છે. સાસુ વહુ પર ખોટો રોડ જમાવે છે. મોટા ભાઈ નાના ભાઈ સાથે દુર્વ્યવહાર કરે છે.

“અધિકાર” માગનારો બીજા પાસેથી કંઈક અપેક્ષા રાખે છે, પણ બીજાને આપવાની વાત ભૂલી જાય છે. એને એ જ્ઞાન નથી હોતું કે અધિકાર અને ફરજ એક સિકકાની બે બાજુઓ છે. એક હાથે આપો, બીજા હાથે મેળવો. આ માગણીઓ અને ભુખની લડાઈમાં જ ગૃહસ્થ જીવનનું સુખ નષ્ટ જાય છે.

પ્રેમ, સમતા, ત્યાગ અને સમર્પણ – આ એવી દૈવી વિભૂતિઓ છે કે જેનાથી ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વર્ગ બને છે ત્યાં અધિકાર નામક શબ્દનો નિષેધ છે. ત્યાં બીજા શબ્દ ‘કર્તવ્ય’ ને જ

સ્થાન મળવું જોઈએ. કુટુંબના દરેક સભ્યની જવાબદારી છે, કોઈને કોઈ ફરજ છે. તે પોતાની ફરજ અદા કરતો રહે. જે તમારો અધિકાર છે તે તમને અનાયાસે જ મળી જશે. પરંતુ કર્તવ્યની વાત ભૂલીને કેવળ અધિકારની માંગણીઓ કરતા રહેવું નૈતિક દ્રષ્ટિએ અયોગ્ય છે. બધા જ ઝઘડાઓના મૂળને કાપી નાખવું જોઈએ.

સંસારના સંબંધોને જુઓ, દુનિયાનું બધું કાર્ય આદાન પ્રદાન ઉપર જ ચાલી રહ્યું છે. જ્યારે કંઈક આપવામાં આવે છે, ત્યારે તરત જ કંઈક મળી પણ જાય છે. આપવાનું બંધ કરતાં જ મળવાનું પણ બંધ થઈ જાય છે. એટલે લેવાની આકાંક્ષા રાખતા પહેલાં આપવાની ભાવના પેદા કરી લેવી જરૂરી બને છે. અધિકારમાં કેવળ લેવાની ભાવના જ હોય છે. ત્યાગ, બલિદાન, સેવા તથા સહાનુભૂતિની ભાવના હોતી નથી. એટલે પારસ્પરિક પ્રેમથી ક્ષય થવા માંડે છે. જે દિવસે અધિકારની લાલસા ગૃહસ્થ જીવનમાં પ્રવેશી જાય છે ત્યારથી ગૃહસ્થાશ્રમ કલહનો અખાડો બની જાય છે. આજે ભણેલા ગણેલા મદાંધ નવયુવકોએ એ જ ભાવનાને વશીભૂત થઈ વિભક્ત કુટુંબની ઘોષણા બુલંદ કરી છે. પોતાના હાથે જ એમણે પોતાના સુખ સગવડોને લાત મારી દીધી છે.

અધિકારનો અર્થ છે – બીજાને પોતાને આધીન રાખવા, પોતાના સુખ તથા ભોગનું સાધન બનાવવા. જો કોઈ ભાવનાનો પ્રવાહ એક તરફ ચાલવા લાગે છે ત્યારે એની પ્રતિક્રિયા બીજી તરફથી પણ શરૂ થઈ જાય છે. ત્યારે એક બીજાને સુખ તથા ભોગનું સાધન બનાવવાની ધૂન બન્ને પર સવાર થઈ જાય છે.

આ ખરાબ ચકરાવામાંથી ઊગરવાનો ઉપાય એ છે કે કુટુંબનો દરેક સભ્ય અધિકારોના બદલે કર્તવ્ય ઉપર વધારે ધ્યાન આપે, લેવાને બદલે આપવાનું અધિક ધ્યાન રાખે.

[Top](#)

૨૭. સ્વાધ્યાયની આવશ્યકતા :

સ્વાધ્યાયની જ્ઞાન વધે છે. જે વ્યક્તિ પુસ્તકો વાંચે છે, તે ઉચ્ચત્તમ જ્ઞાન સાથે અતૂટ સંબંધ સ્થાપિત કરે છે.

સારું શિક્ષણ, વિદ્યા, વિચારશીલતા, સમજદારી, વિસ્તૃત જાણકારી, અધ્યયન, ચિંતન, મનન, સત્સંગ અને બીજાના અનુભવ દ્વારા આપણામાંથી દરેક વ્યક્તિ પોતાને સભ્ય બનાવી શકે છે. મનુષ્ય સ્વયં અનેક શક્તિઓને લઈને ધરતી પર અવતર્યો છે.

જન્મથી તો આપણે બધા જ સમાન છીએ. અંતર કેવળ વિકાસનું જ છે. સ્વાધ્યાય દ્વારા જ આપણો વિકાસ થઈ શકે છે.

સ્કૂલ, કોલેજમાં સ્વાધ્યાય કરવાનાં યથાયોગ્ય સાધનો પૂરતા પ્રમાણમાં હોતાં નથી.

સ્વાધ્યાય દ્વારા સ્વયં, પોતાના પરિવાર અને ઉદ્યોગમાં શિક્ષિત થઈને સંસારમાં મહાત્મા, ભક્ત, જ્ઞાની, તપસ્વી, ત્યાગી, ગુણવાન, વિદ્વાન, મહાપુરુષ, નેતા, દેવદૂત, પયગંબર તથા અવતારો થયાં છે. જ્ઞાને જ મનુષ્યને તુચ્છ પશુ કરતાં ઉપર ઉઠાવીને એક સુદૃઢ અસીમ શક્તિપૂંજ વિવિધ દેવી સંપત્તિ તથા કૃત્રિમ સાધન-સંપત્તિનો અધિષ્ઠાતા બનાવેલ છે.

જીવનના સુખનો આધાર આ વિદ્યાલય પર જ રહેલો છે.

[Top](#)